

Breve fra Johan Severin Holten til hans Hustru, omhandlende hans Rejse med Arveprinsen i 1804.

Meddelte af hans Dattersøn, Etatsraad **J. J. Holten.**

Johan (Hans) Severin Holten (f. ¹¹/₇, 1770), der i en Aarrække havde undervist Prins Christian Frederik (Christian VIII) i Naturvidenskaberne, fik fra Foraaet 1801 af Arveprins Frederik det Hverv at undervise hans anden Søn Prins Frederik Ferdinand i de samme Fag og ledsagede i denne Egenskab Arveprinsen og hans Børn paa en Rejse i Tydskland i Sommeren 1804. Paa denne Rejse skrev han til sin Hustru Juliane Marie f. Wittendorff, for-

uden helt personlige Breve, de her meddelte, der vare bestemte til ogsaa at læses af Frændre og Venner. Brevene havde i lang Tid været ude af Familiens Besiddelse, og deres Existents havde endog været den ubekjendt, indtil de for nogle Aar siden af Fru Rosine Valentiner f. Tvermoes, til hvis Familie de formentlig maa have været udlaante, blev overgivne til Meddeleeren.

Af Hensyn til Pladsen har jeg udeladt henvend til Trediedel af Brevenes Indhold, væsentlig af Naturbeskrivelserne og Fortællingerne om Theaterforestillinger i Nenndorff og Pymont. Af disse sidste ere dog medtagne alle saadanne, hvor der findes Hentydninger til og Sammenligninger med samtidige hjemlige dramatiske Kunstnere.

Schleswig.

D. 19de Junii 1804. Kl. 5 om Morgenen forlod jeg min gode Kraft¹⁾, gik til Palaiet og see! — i det jeg træder op paa Fortouget af Arve Prinsens Palais, snubler jeg; spændt, som jeg var af Afskeeden med mine kiæreste Tilhørende, desuden nervesvag, som jeg har været i et par Maaneder, gjorde dette ubetydelige, intetsigende Tilfælde et ubeskriveligt Indtryk paa

¹⁾ Christen Simon Kraft, f. ³⁰/₈ 1763, † ⁵/₁₂ 1837 (Søn af Kjøbmand i Aalborg Simon Kraft og Mette Berthelsdatter f. Ryberg), Pakhusforvalter hos sin Morbroder Niels Ryberg. (Meddelelse fra Hr. Godsinspektør og Sagfører F. R. R. Baumann, Jettehøj).

mig, men jeg maatte ind. — God Lykke. — Jeg hialp Pr. Christian med Indpakning, Afskeeds Visiterne Abildgaard¹⁾, Schow²⁾, Kaas³⁾, Marskal Bülow⁴⁾ og Sommer⁵⁾ bleve expederede og vi kørte Kl. 7¹/₂. Paa Glacien holdte Regimentets Officierer, som eskorterede til Damhuset. I Roeskilde Kroe fik man et aabenbart Smørrebrød og en hemmelig Sopken. Kl. 10¹/₂ kom vi til Roeskilde, Amtmand Treschow⁶⁾ tog imod Prinsen, som gav ordentlig Frokost ved Couren, der bestod af Bar: Kniphausen⁷⁾, nogle Herremænd og Officierer, efter Omspændingen gik det ad Ringsted, hvor vi kom Kl. 2¹/₄. Et velexerceret Borger Korps paraderede paa Torvet, deres Høistcommanderende var en meget smuk Mand med værdig Anstand, Uniformen var grønt med røde Rabatter og hvide Underklæder; en stor Mængde Mennesker vare forsamlede for at se dette Optog. Ved Udkørselen gienkiendte jeg med Fornøielse et gammelt Huus, hvor jeg for 22 Aar spiste slem grøn Kaal med store Gryn i, da jeg reiste med Jacob Larsen til Kbhvn. Amtmand Treschow slap os her og Steemann⁸⁾ modtog os og fulgte til Aften. Kl. 3¹/₂ kom vi til Krebshuset, hvis Beskrivelse er meget slet⁹⁾, thi det er et ube-

¹⁾ Holtens Morbroder, Maleren N. A. Abildgaard, f. 1743, † 1809 (Biogr. Lex. I, S. 38 ff.).

²⁾ Justitsraad Niels Iversen Schow, Prof. phil., Prins Christian Frederiks Opdrager, f. 1754, † 1830 (Biogr. Lex. XV, S. 286—87).

³⁾ formodentlig Kherre. Frederik Julius Kaas, f. 1758, † 1827, dengang Justitiarius i Højesteret, senere Statsminister. (Biogr. Lex. IX, S. 56 ff.)

⁴⁾ Engelke Henrik v. Bülow, Kammerherre og Hofchef hos Arveprinsen.

⁵⁾ Morten Sommer, Prins Frederik Ferdinands Opdrager, tillige Informator for Prinsesserne Juliane Sophie, f. 1788, † 1850, og Louise Charlotte, f. 1789, † 1864.

⁶⁾ Konferentsraad Michael Treschow, f. 1741, † 1816, Amtmand over Roeskilde Amt. (Biogr. Lex. XVII, S. 504).

⁷⁾ Rigsfriherreinde Charlotte Elisabeth Henriette v. Inn- und Knyphausen (f. ³/₂ 1741, † ¹⁸/₆ 1809) var ²⁰/₆ 1769 bleven gift med Lehns greve, Overhofmarskal Christian Frederik Holstein til Ledborg (f. ¹⁰/₆ 1735, † ¹⁵/₆ 1799). Den her nævnte Baron K. maa antages at være hendes Broder Rigsfriherre Carl v. Inn- und Knyphausen, som paa den Tid har opholdt sig hos Søsteren paa Ledborg. (Meddelelse af Baron C. Zytphen-Adeler).

⁸⁾ Den senere Statsminister og Kancellipræsident Poul Chr. Steemann, f. 1764, † 1855, var Amtmand i Sorø Amt fra 1798 til 1827 (Biogr. Lex. XVI, S. 389 ff.).

⁹⁾ Hvem der har bagtalt Krebshuset, har jeg ikke kunnet finde.

skrivelig skønt Sted. Mad og Viin var god; Kl. 4 $\frac{1}{2}$ drog vi derfra og Mester Ferdinand tog nu Plads hos mig. Til Slagelse kom vi Kl. 6 $\frac{1}{2}$, hvor Ryttere og to smukke, vel munderede Borger Korps, det eene Infanterie, mørkblaat med sort, hvide Underklæder, det andet Jægere, grønt med gule Underklæder. Her havde jeg den Fornøielse ved Couren at tale med Bülow, som før var i Nestved, item med Dr. Bastholm¹⁾ og Frue — flere vare der, men de interesserede mig ikke. Kl. 8 $\frac{1}{2}$ kom vi til Corsøer, hvor det blæste og var bister koldt. Vi saae da Mdm. Bagger²⁾, det var et nydeligt Syn, thi vi vare sultne, og mod den Sygdom har hun herlige Midler, for mig var hendes Næse især interessant, det var mig et sandt Cap de bonne esperance glimrende og rødmende af alle Sydlandenes Viine. Nu, hun bedrog mig heller ikke. Jeg spadserede, ikke i Byen, thi den er over al Maade infam og afskyelig, men ved Stranden og paa Fæstningen, som er saa stor, at naar man nyser paa den nordre Bastion, saa har det, dersom der paa den søndre Bastion er Folk af Levemaade, den udeblivelige Følge, at man maae takke for deres Attention. I Byen paraderede et Borger Korps i blaat, med Rifler, hvis Høistkommanderende, Officier med Armeens Portepæe, har det abderitiske Indfald, at sætte sin Søn til *Piber!* ved dette Chor. Fæstningen forsvares af 16 Soldater, som ere invalide, 1 do. Underofficeer og 1 do. do. Major. Mit Kammer vendte ud til Søen, det blæste saa jeg troede at Huset skulde falde. Iøvrigt veed jeg intet om Korsøer, uden at en stum Borgermester og en poetisk (sulten) Præst spiiste med, item at alle de Fruentimmer, jeg saae, vare diævelsk stygge.

d. 20de. Regn og Blæst bebudede just ikke den behageligste Overfart. Man delibererede om Veiret, spiiste Frokost, delibererede atter, og da hverken Æolus eller Neptunus vilde lade sig accordere, gik først tre Smakker bort med Bagagen og Vognene, endelig gik Prinsen med Følge ombord paa Postjagten

¹⁾ Konfessionarius Chr. Bastholm, f. 1740, † 1819, boede fra 1800 til 1807 hos sin Søn Hans Bastholm, Sognepræst til St. Peders Kirke i Slagelse (Biogr. Lex. I, S. 585 ff.).

²⁾ Datter af Rasmus Langeland (Biogr. Lex. X. S. 58—59).

Ørnen, som Cpt: Kruse i Søe Etaten kommanderede. Nu i Guder og Gudinder! især i godt Folk, som husere og regiere (dette er ofte eet og det samme) i Havet, til Eder vil jeg allerærbødigst have mig anbefalet, især da jeg har i Sinde at udgive denne min Søe Reise paa Velin Papiir med Kobbere af Fahrenholz, desuden oplyst med historiske, theologiske, juridiske, oeconomicke, medicinske, naturhistoriske, physiske, og statistiske politiske Noter — altsammen paa Vers, men da Rimene altid har været mig i Veien, saa vil jeg til Subskribenternes Fornøielse anmode d'Hrr. Øhlenschläger og Schack Staffelt om i Forveien at opgive mig Ende Rimene til 291 Linier, thi det vil blive Værkets Størrelse . . . Nu — vi gik da ombord Kl: 9. Vi krydsede med Storm og glubsk Søgang i 7 Timer, efterhaanden bleve alle søesyge uden Arve Pr: Pr: Christ: Malling¹⁾, Harboe²⁾, Løberen og en Dreng. Her stod Hofdamen ved Friseuren, og Prinsen ved Stue Pigen — Prinsessen holdt af en Matros, Kammerherren hængende over Rehlingen — en Lakei liggende paa Dækket ved Siden af Arve Prinsen, som med en ubegribelig Contenance, saae og beloe denne Bataillons Brækning, endelig som vi nærmede os landede [Landet?] begyndte de mindst angrebne at sove, Ferdinand og jeg sov herligt sammen paa et Ankertoug, og neppe var det hele Gølpe Sosketet [sic — Societet?] falden i Søvn, førend vi fik Ordre at pudse os for at stige i Land — der kom vi Kl. 4, bleve modtagne af den noksom bekiendte Commandant Guldencrone³⁾, Amtmand Schumacher⁴⁾ o: s: v: spadserede igiennem en smuk Gade til et smukt Vertshuus. Først stor Cour, dernæst Taffel paa 30 Personer, hvoriblandt en som diskurerede meget om Sveed, men han var og af Lande Værnet. Efter Taffelet spadserede vi omkring i Nyborg, som endnu er den

¹⁾ Etatsraad Iver Christian Malling, Kabinetssekretær og Kasserer hos Arveprinsen.

²⁾ Kapitajn Wilhelm Heinrich v. Harbou, Kammerjunker hos Arveprinsen og opvartende Kavalier hos Prins Christian Frederik.

³⁾ Oberst (senere Generalmajor) Baron Christian Vilhelm Guldencrone, f. 1748, † 1818, Kommandant i Nyborg (Biogr. Lex. VI, S, 331—32).

⁴⁾ Kammerherre Peter Christian Schumacher, f. 1743, † 1817, Amtmand over Svendborg Amt, tidligere Gesandt i St. Petersborg (Biogr. Lex. XV, S. 388—89).

smukkeste af alle de Kiøbstæder, jeg har seet. Promenaden paa Volden, som er vidtløftig, er meget behageligere end paa Kbhvns Volde. Til Aften spiste Prinsen aleene med sit Hof — vi fik 3die Gang i to Dage Kyllingesteeg, Asparges og Rødgrød. Jeg havde et smukt Kammer, skrev til min Jule gik i Seng Kl: 11.

21de Juni. Endnu engang maatte jeg spadsere paa de deilige Volde, i den smukke Bye, inden jeg forlod den. Dette skedte Kl: 8 i ret smukt Veir — Touren indtil Odense var ikke synderlig interessant, kuns for saavidt at alle Korn Arterne vare saare meget fremmeligere end i Siælland. I Odense paraderede Dragonere, der var stor Cour, men Degen¹⁾ søgte jeg forgieves — hans Kone saae jeg paa Udfarten af Byen. I Gribsvad 1½ Miil fra Odense spiistes daarlig nok til Middag. Blandt de couraliserende, som bleve tagne til Taffels, udmærkede sig en gl. Kammer Junker Cederfeld Simonsen²⁾, en boglærd Væver, indtil Karrikatur, man behagede at ville have mig i Totterne paa ham, men Ferdinand var ikke vel, og jeg paastod han burde i frisk Luft. Herfra til Middelfart, en lille dog ikke styg Kiøbstad, var Veien behageligere, den afvexlede med Bakker og Skove. Vi seilede over lille Belt i 10 Minuter, nu vare vi i Jylland, i Snoghøi i en romantisk Egn. Prospecten herfra til Middelfart har jeg efter Evne kradset paa Papiir. Fyen udmærkede sig ved i Øine faldende Frugtbarhed, smukke Landsbykirker, gode Bønderhaver, og smukke velvoxne Bønderfolk. Dette Lands gode Miød er bekjendt; ved et Huus, hvis Eiere er berømt for at eie og tillave den bedste Miød, tracterede jeg Herskaberne og hele Hof Etaten med Miød, men Prinsen gjorde Giengield om Aftenen i Snoghøi med god Madera. Før Taffelet gik jeg til en stor Bakke ½ Miil fra Snoghøi, hvor jeg ved Hielp af min ypperlige Kikkert saa Frederits ret tydeligt.

22de Junii kold og mørk. Kl: 8 kiørtes fra Snoghøi, Veien

¹⁾ C. F. Degen, f. 1756, † 1825, fh. Prinserne Christians og Ferdinands Lærer i Mathematik, var 1802 bleven Overlærer ved Odense Kathedralskole (Biogr. Lex. IV, S. 225 ff.)

²⁾ Kammerjunker Lorentz Christian Ernst Cederfeld de Simonsen til Erholm og Søndergaard.

var besværlig, hvert Øieblik Bakker, hvor Hiulene bleve lækede, og vi alle spadserede, men Situationerne og Prospecterne vare mageløs skønne. Kl: 10 kom vi til Colding, en gammeldags Bye. $\frac{1}{2}$ Miil uden for Byen modtoges Prinsen af et Corps ridende Borgere i blaat med sorte Opslager og gule Underklæder, paa Torvet paraderede de Slesvigske Ryttere, ved Post Gaarden 50 Mand borgerlig Let Infanterie, et smukt, vel exerceeret Corps med god Janitskar Musik. Kl: 12 kom vi til Christiansfelt. Jeg er ved at omtale, hvad her passerede, hvad jeg her saae, i en sielden Forlegenhed, jeg vil, naar jeg endog fortæller paa det allersimp-
 leste, komme i Mistanke for at overdrive, uagtet jeg anseer det aldeles umuligt at beskrive, hvad jeg her saae. Ved Ankomsten blev Prinsen modtaget af Forstanderne, to meget agtværdige Mænd, man gik strax i Brødrenes Boutiker, hvoraf en var Klædekræmmer Boe, en anden Isenkræmmer Boe. Paa Tilbage-Reisen har jeg i Sinde at købe adskilligt der, thi der gaves godt Kiøb. Derfra gik vi i Kirken, hvor vi modtoges af 170 Fruentimmer, alle hvide, Børnene omtrent 30 ligeledes hvide med røde Baand, de mindste omtrent af min Gretes¹⁾ Størrelse. Efterat vi havde placeret os, istemmede de en Sang, som var Bøn for Prinsens lykkelige Reise, den blev sunget af Fruentimmerne aleene, blot med Accompagnement af en Harpe, som et Fruentimmer spillede, denne Sang blev udført med en Reenhed og Præcision, som jeg endnu ikke forhen har hørt — Musikken var deilig, den Engle Fromhed og Inderlighed, som lyste af disse nydelige velsignede smaae Børns Ansigt, foreenet med Alvorligheden i de ældres, gjorde et Indtryk, som jeg ikke kan beskrive og aldrig glemmer. Efterat denne høistrørende Scene var forbi — gik vi i Søstrenes Huus, saae alle deres Haand Arbeider, hvoraf jeg med næste agende Post sender min gode Juliane og mine kiære smaae Piger en lille Prøve. Søstrene ere dyre, men den som har en Dalers Penge giver den her gerne. Man forestille sig ikke her noget

¹⁾ H. S. Holtens ældste Datter Margrethe Cathrine, f. $\frac{27}{8}$ 1799, † $\frac{28}{7}$ 1864, 1835 g. m. Sognepræst til Skibby Peter Frederik Storck, f. $\frac{27}{12}$ 1797, † $\frac{3}{11}$ 1880; deres Søn er Arkitekten Professor Hermann Baagøe Storck (Biogr. Lex. XVI, S. 464—65).

Helde Ørerie hos Mændene eller Hængenæsen hos Søstrene, o nei — hos de sidste talte jeg med Forstandersken, en værdig gammel — Dame kunde jeg kalde hende, thi saaledes var hendes Anstand, hun var behagelig og blid i sin Tale — jeg talte og med de unge Søstre, de kunde fnise, lee og spøge, der var ikke faae smukke, og blandt disse nogle saa smukke, som mine Øine nogensinde saae et Fruentimmer. Efterat have seet alt, gik vi til Taffels, hvor man blev meget got beværtet, og tillige af Brødrene underholdt med god Tafel Musik af blæsende Instrumenter. Ved Taffelet var General Düring¹⁾, Frue og Datter, samt Khr. Møsting²⁾. Christiansfelt er i øvrigt en smuk lille Bye, den Reenlighed og Orden her hærskede overgik alt, hvad jeg hidtil har seet, jeg saae intet, som gjorde ubehageligt Indtryk, ikkun Fruentimmernes Hovedtøi var mig fremmed, men det glemte man meget snart. Kl: 4 droge vi derfra til Hadersleben, hvor Prinsen eskorteredes af et grønt ridende Borger Korps. Rytterne og Borgerne paraderede. Postmesteren her var det tykkeste Menneske, jeg har seet, tykkere end Blücher i Kiøbenhavn. Kl: 8½ naaede vi ad en deilig Vei en afskyelig og kiedsommelig Bye, Apenrade, hvor vi laae om Natten; Khr. Blücher³⁾ var her Amtmand, han tracterede her om Aftenen med fortreffelig Biskop, i øvrigt var intet mærkværdigt ved denne Bye, uden at der findes de største Kalkuner og Haandklæder, som jeg nogensinde har seet, disse var 9 à 10 Al: lange.

23de Junii jeg havde her en meget behagelig Morgen, den unge v. Krogen⁴⁾ nu KJunker, før Page hos Dronningen var hos mig, han talte endnu med megen Fornøielse om Fredensborg og de mange moersomme Aftener, vi der tilbragte med hinanden, paa denne Maade blev jeg sat ind imellem mine kiære Venner,

1) Kavaleriinspektør Generallt. Ernst Frederik v. Düring, f. 1738, † 1809. (Biogr. Lex. IV, S. 380—81).

2) Den senere Finantsminister Joh. Sigismund Møsting, f. 1759, † 1843, var fra 1789 til 1804 Amtmand i Haderslev østre Amt (Biogr. Lex. XII, S. 117 ff.)

3) Kammerherre Conrad Daniel v. Blücher, f. 1764, † 1845, 1818 ophøjet i Grevestand under Navnet Blücher-Altona (Biogr. Lex. II, S. 448—49).

4) Kammerjunkker Godske Hans Ernst v. Krogh, Secondlieutenant ved Holstenske Rytterregiment, der havde Garnison i Haderslev.

i een af de gladeste Tidsrum af mit Liv. v. Krogen er gift i 1 Aar, hans Kone saae jeg ikke. Kl: 9 kørte Herskaberne med Cavalerer og Damer til Gravensteen, jeg kørte Kl: 10 fra Apenrade giennem en høist afskyelig Hede Egn til Flensburg, hvor jeg kom Kl: 2. Denne Bye, som og er gammel, viser dog strax sin bedre Tilstand ved større Huse blant de gamle og en stor Mængde nye, hvoriblant nogle fortrinlig smukke. Byen ligger op ad en Bakke mod Søen, som gaaer med en Arm ind i Byen og deler den; paa begge Sider viser den sig som et Amphitheater, og den skønneste Udsigt over en skibrig Fiord, til den modsatte folkerige, emsige Bredde giver et skønt Syn. Paa den ene Side af Fiorden gaaer fra Husene Haver, som endes med et Stakit eller Hække og et muret Lysthuus, der paa flere Steder var smagfuldt; her uden for gaaer een af de yndigste Promenader, som man kan tænke sig, den er indskrænket til de Familier, som her have Haver, er lukket for begge Ender. Paa Gaderne seer man det fremmede, at Brøndene staae midt i Gaden, at de fleeste Gader ere lukkede for Enden med en muret Port, dette er nu vist nok ikke smukt, derimod seer det nydeligt ud med det brede temmelig ophøiede Fortoug for Husene, som ikke bruges af dem, der gaae paa Gaden, men af Husets egne, der om Aftenen sidde paa meget elegante Bænke; denne Skik blev meget interessant for mig, thi den gav mig Leilighed til at see Byens beau monde, hvoriblant nogle ret smukke. Prinsen kom sildig fra Gravensteen, men Kavaleerne og Damerne meget sildigere, dette satte mig paa en Post, som jeg endnu aldrig før beklædte, jeg maatte være Forlægger og Forskiærer; de velsignede Kyllinger, som ret grassere i disse Dage, hialp mig fra den Deel af Spisen, som jeg frygtede for. Mit Kammer var got, men saa gammeldags som muligt. Al Stads og Ceremoniel ved Prinsens Modtagelse begynder først i Morgen tidlig, aber so wird's los gehen.

24de Junii. Min Lykkes tiende Aars Festdag, Tak kiæreste Juliane, for det Du var mig i de mange Stillinger, siden den glade Dag, da Du gav mig Dit første Ja, gid det altid for Dig som for mig maa være i kiær Erindring, og ikke drage for

mange andre efter sig, som maatte være alt for tunge. Jeg syntes, jeg maatte gjøre lidt Stads af denne Dag, nu det var og lidt nok, Du vil finde det i den samme Pakke, som fra Flensburg kommer med den agende Post. Tag Villien for Evnen. Til Kl: 7 var jeg min egen — Kanonade, Parade af Byens grønne Fodgarde, Flagen i Havnen forkyndte Prinsens Ankomst, jeg spadserede først lidt med Ferdinand, derefter seiledes paa Fjorden, i en nydelig Chaluppe — hvor Prinsen var, fulgte ham et Chor af fortreffelige Oboister. Siden var en gevaltig Cour, Prinsen af Bevern¹⁾ og Gemalinde kom til den store Frokost, som i vore Maver rangerede med Middags Mad. Der spiistes i en meget stor Sal paa Posthuset, ved Skaalerne blev musiceret og kano-neret. Siden besaae jeg det af Byen, som jeg i Aftes ikke saae, og Kirkerne; i den danske Kirke frapperede mig den broderlige Forening imellem Christne, Hedninge og Jøder, thi de ni Muser med deres Regiments Tambour Hr. Apoll, alternerede meget venskabelig med Kg. David, Propheter, Evangelister og Apostler. Kl: 2 reiste vi fra Flensburg, eskorteret af Byens røde Garde, et Cavallerie Corps paa 60 Md., som i alle Henseender kan sættes ved Siden af Garden til Hest. De her garnisonerende Ryttere vare aldeles tilovers, ikkun deres Officierer rede ved Prinsens Vogn indtil Byens Grændser. Veien igiennem smukke, men sandige Egne til Schleswig, hvor vi ankom Kl: 6¹/₂. Uden for Byen blev Arve Prinsen modtaget af de her værende Regiments Officierer. Ved Ankomsten paraderede Liv Rytterne og Dronningens Regiment, samt et Borgerskab, saa diævelsk afskyeligt og karrikaturmessig, som jeg endnu har seet det. Prinsen logger lige for Slottet Gottorp. Prins Carl²⁾ og hans Sønner gjorde strax en Visite.

25de Junii reiste Herskabet til Louisenlund³⁾, jeg var frie hele Dagen, skrev, botaniserede og spadserede i Byen, som ikke

¹⁾ Friederich Carl Ferdinand, Hertug til Braunschweig-Lüneburg-Bevern, kgl. Dansk Feltmarskal, f. 1729, † 1809, boede paa Glücksborg. (Biogr. Lex. V, S. 343—44).

²⁾ Statholderen i Slesvig og Holsten, Feltmarskal Landgrev Carl af Hessen f. 1744, † 1836. (Biogr. Lex. III, S. 360 ff.)

³⁾ hvor Landgrev Carl boede.

er styg men besværlig at giennemvandre, da den ligger omkring Fiorden i en Strækning af $\frac{3}{4}$ Miil. Om Morgenen før Afreisen var stor Cour. Min Vertinde moerer mig ved sin Fornemhed (her er Auberge) og ved sine vidtløftige Opdragelses Planer med hendes Børn. Ved table d'hôte, hvor jeg spiser, ere ret interessante Folk.

26de Junii som i Gaar. Prinsen paa Louisenlund, jeg min egen. Jeg har beseet Slottet og Domkirken, som begge have mange sande Alderdoms Sielenheder. I Morgen gaaer Reisen over Rendsburg til Itzehoe, i Overmorgen til Altona, der blive vi i 3 Dage.

27de Junii . . . Kl: 12 kom vi til Rendsburg, hvor Prinsen blev modtaget med al mulig militair Pomp, trædte af hos Gouverneuren Pr: Friderik af Hessen¹⁾, hvor der blev givet et brillant Middags Maaltid, men det var og alt; afskyelig kiedsommeligere Bye kan der vel neppe tænkes, thi uagtet der var Marked, saae man dog næsten ikke andre end Soldater, og, at disse ikke give det behageligste Syn, især naar de ere i deres Negligee, det veed man. Den Holsteenske Kanal interesserede mig ret meget, men uheldigviis gik ingen Skib igiennem Sluserne, uagtet her laae omtrent 30. En stor Fæstning forekommer mig altid mørk og tvingende, men ved at oversee Egnen heromkring fik denne for mig Udseende af et stort, alting fortærende Rovdyr, ingen smaae Byer paa en Miils Afstand rundt omkring, ingen Træer, ja ikke engang Forstæder, hvor man aander friere. — Ja, det er sandelig, hvad der staaer i Hviids²⁾ Dagbog: ved Rendsborg sees intet uden Soldater og Sand. Kl: 2 $\frac{1}{2}$ kørte vi herfra, og af det foregaaende kunde man i Forveien slutte sig til følgende, vi bleve heller ikke skuffede i vor Forventning; igiennem dyb Sand kom vi til en ny Post Station Remmels, som heller ikke var

¹⁾ Landgrev Carls Søn, f. 1771, † 1845, Gouverneur i Rendsborg Fæstning, senere Vicestatholder i Norge. (Biogr. Lex. V, S. 336 ff.)

²⁾ I „Udtog af en Dagbog holden i Aarene 1777—1780 paa en Reise igiennem Tydskland m. m.“ havde Andr. Chr. Hviid, den senere Regensprovst, „Træets Fader“, f. 1749, † 1788, (Biogr. Lex. VIII, S. 204), karakteriseret Rendsborg saaledes: „Denne lille Bye ligger beqvemt i Sand, men lønner dog ikke Umagen at reise dertil.“

interessant, men derfra begyndte Veien at blive noget bedre, endelig nærmede vi os Itzehoe, og see! atter grønne Gardere. Kl: 10 kom vi til Byen, som var stærk illumineret; vrimlede af Mennesker; Borgerne paraderede bedrøveligt nok, Liv-Dragonerne, et deiligt Cavallerie Regiment, gjorde Vagt ved Huset hvor Prinsen boede. Her var en gevaltig Cour, jeg listede mig bort til min gode Ven Regiments Chirurg Colsmann, magede det saa, at jeg kom for silde til Taffels, gik til ham igien, hvor jeg diskurerede og drak stærk Øll til Kl: 12. Ved min Hiemkomst blev jeg paa det allerbehageligste overrasket med et Brev fra Dig, min dyrebare kiære Juliane, o! hvor jeg slugte det for at erfare mine Dyrebarestes Befindende. Nu, det var da Gud være lovet, som jeg ønskede, thi med min lille søde Anes¹⁾ Øie bliver det nok bedre, noget vil Kunsten hielpe, mere Naturen, naar Veiret bliver mildere. Byen Itzehoe har ikke, saavidt jeg saae, noget mærkeligt, den er gammel i Holsteensk Smag heel igiennem. Een Mand boer her, hvem kiender ikke ham, naar man har nævnt ham? Forfatteren af Siegfried v. Lindenberg²⁾. Dog just her med ham er det gaaet mig, som det ofte gaaer med det meget store, det maae ikkun sees i Frastand; Müller har den slemme Vane, og gjør Ord af at have den, at han tager alle Charactererne til sine Romaner i Byen eller Egnen, dette forsikkrede Colsmann, som er i Forbindelse med ham, jeg saae ham et Øieblik næste Morgen, men han var som Peber og Salt. Det paraderende Borgerskab gav Texten.

28de Jun: Morgenen begyndte jeg med et Besøg hos Colsmann, det regnede og blæste afskyeligt, men Borgerne trommede og peeb, og det gik lystig ud af Byen Kl: 9. Atter et Par Mile igiennem en meget stor Hede til Elmshorn, en nydelig lille Kiøbstad, her spiistes Frokost, saa det kunde gielde for Middags Mad. Cour, grønne Gardere og paraderende Borgere følge os igiennem

¹⁾ H. S. Holtens næstældste Datter Ane (Anna), f. $\frac{28}{9}$ 1801, † $\frac{18}{1}$ 1852, 1827 g. m. sin Fætter Sognepræst til Skuddelev og Sælsø Hans Christian Holten, f. $\frac{18}{2}$ 1800, † $\frac{19}{6}$ 1873. (Meddelerens Forældre).

²⁾ Johann Gottwerth Müller, f. 1743, † 1828. Hans satiriske Roman „Siegfried v. Lindenberg“ var i hine Tider en meget yndet Læsning i kjøbenhavnske Kredse.

alle Kiøbstæder. Kl: 1 kiørte vi derfra og nu begyndte Veien at blive skøn. De Holsteenske Bønder Gaarde, om hvis udvortes gode Anseelse og indvortes Reenlighed, man ikke lettigen kan sige for meget, begyndte nu at moere os; Dersom man ikke paa Veien fra Siælland til Holsteen kom igiennem Christiansfelt, hvor Orden og Reenlighed hersker i den allerhøieste Grad, saa vilde Synet af en Holsteensk Bonde Gaard været endnu meere paa-faldende. Til Pinneberg kom vi Kl: 3. Holsteenske Jægere paraderede, men her var desuden en anden Stads, som vi hidtil ikke har havt, det var en Trup blæsende Postilloner, bestaaende af 16 Mand og en Postmester, som rede for Arve Prinsens Vogn og blæste ret got. Snart saae vi nu Hamborgs Taarne, og en stor Mængde ridende og kørende af begge Kiøn, som kom os i Møde. Ved Byen Altona's Grændser modtoges Prinsen af Ober Præsidenten Stemann¹⁾ og flere, samt af et prægtigt Borger Corps til Hest, klædte i grønt rigt besat med Guld; Chefen holdte en Velkomst Tale til Herskabet, og nu gik det Fod for Fod, igiennem en uhyre Mængde Mennesker ind i Altona, hvor man kan sige med Sandhed, at et egentlig Indtog begyndte. Vinduerne vare proppede med Mennesker, især med Damer, hvilke fra Arilds Tid ere noksom bekjendte for ikke at være nysgierrige og her atter beviiste det paa den sædvanlige Maade. Igiennem Palmaillen, en deilig bred Gade, som i Midten er en ligesaa deilig Promenade, besat med Lindetræer, kom vi endeligen til Stemanns, hvor Prinsen selv med Prinsesserne og Ferdinand boer. Alle vi andre cantonere omkring i Byen, jeg paa Palmaillen hos en Hr. Gross, hvis Kone er meget smuk, men Datteren des styggere, nu, hun ligner sin Papa, som er det, man kalder et Aalehoved, styg og dum. Jeg boer her meget got, har to meget smukke Værelser til Gaden, og alt hvad jeg begiærer; Staden Altona betaler, det er en meget høflig Stad, samme Stad, den gjør det samme ved os alle, Arve Prinsen iberegnet. Meget moerede det mig, som er en god Patriot, især naar det gaaer løs paa Engelland og Hamborg, at den meget høimodige Rigsstad maatte endnu om

¹⁾ Den tidligere Statsminister Chr. Ludvig Stemann, f. 1730, † 1813, var fra 1789 til 1808 Overpræsident i Altona (Biogr. Lex. XVI, S. 382 ff.)

Aftenen sende en eengang stipuleret Tribut, af Kryderier, Viin, Urtekram Varer og andre slige Ting, som altid skal leveres, naar een af det Danske Kongehuus opholder sig i Altona. Dette er ikke ubetydeligt; Kron Prinsen har altid ladet det sende til Kongens Hofholdning i Kiøbenhavn, og en eneste Artikel skal ofte være af flere 100 Rd. Værdie. Vertinden er interessantere i Stuen end i Kiøkkenet.

29de Junii: Uagtet Veiret var langt fra at være smukt, saa tilbragte jeg dog det allermeeste af Formiddagen under aaben Himmel, men vist nok i den deiligste Have, jeg endnu saae, den tilhører en Kiøbmand Bläcker i Hamburg. Prins Christian boer der, og jeg har i denne Have, hvor alting er Elegance uden Pragt, hvis Situation er paa Elbens meget høie Bredde, havt en særdeles behagelig Formiddag, her seer man til begge Sider hen over den deilige Elb Strøm, med dens yndige Bredder og nydelige smaae Øer, men i det man frydes over dette, sukker man over den Engelske Despotisme, som for to mægtige Handelstæder udelukker al Samqvem til Søes med den øvrige Verden. Bläcker og hans Kone ere ganske artige, men de har 4 Børn, 2 Dreng 2 Piger, det er de elskværdigste smaae Glutter; jeg har moret mig med den inderlige Godmodighed og Forekommenhed, hvormed de førte mig omkring med Pr: Ferd: i deres meget vidtløftige Have. Dens Beliggenhed er skraae for mig paa den anden Side af Palmaillen. Til Middag spiiste jeg hiemme som i Aftes, men Kl: 3 affærdigede jeg et Brev til min gode Juliane, hvor jeg dog glemte at spørge, om Du har faaet Assurance Policen af Matthias¹⁾, hvis ikke, da maae Du endeligen kræve den. Kl: 5 blev jeg afhentet i Karet til Steemans, for at følge med Herskabet til Komodie i Hamburg. Der kom vi, men hvilken Bye! nogle meget skønne Bygninger, men mange, mange saa stygge, at deres Lige ikke findes i Kbhvn. Hvilken Indkiørsel til Komodie[huset] igiennem en Gade, sandeligen ikke bredere end Peer Madsens Gang, de frakiørende tage en anden Vei, ad

¹⁾ H. S. Holtens yngste Broder Mægler Mathias Holten, f. ²⁸/₁₀ 1783, † ²³/₁₁ 1867, Fader til Fysikeren Professor Carl Valentin Holten (Biogr. Lex. VIII, S. 65—66).

en Gade lige saa smuk, hvor man kan sidde i Kareten og spytte paa Taget; end videre: hvilket Comediehuus, hvilket Spil, hvilke Decorationer!!! alles wie bey uns im Thier Garten. Man gav *Der Plan*, et lille vittigt Stykke paa een Act, og *Das Wirrewar von Kotzebue*¹⁾, begge ere Stykker, som udfordre meget rask Spil, men dette var den meest forfeilede, drævende og søvnige Forestilling, jeg i mine Dage har seet, gid jeg i det Sted havde gaaet til Pistorius, hvor jeg endnu ikke har faaet Leilighed at komme, eller og blot omkring i Byen for at see mig om. Vi kiørte i Parade hjem, hvor jeg modtog et Brev fra min gode kiærlige Juliane — Tak for det, min gode Glut, noget behageligere og kiærere kan jeg ikke bekomme i denne Tid. En afskyelig Tand Pine jagede mig tidlig i Seng.

30te Junii: Tand Pinen er borte og Veiret er smukt. Morgen er tilbragt som i Gaar i Bläckers Have, siden har jeg moeret mig til Fods med at see adskilligt her, i Altona, og til Vogns med at besee Egnen ved Altona langs Elben, den er meget skøn. Den gode Stad Altona kiører mig ogsaa, hvorhen jeg vil, derfor sparer jeg mine Been. I Dag spiser Prinsen med hele den store Ende af Hoffet i Wandsbeck hos Schimmelmänn²⁾, og jeg kiørte til Hamborg i Eftermiddag, hvor jeg først besørgede nogle Ærinder, derefter gjorde Visite hos Pistorius, hvor ingen var hjemme og ingen kommer hjem førend Mandag, jeg leverte mit Kort og seer dem altsaa ikke, jeg gjorde endnu et Par Visiter, paa det eene Sted var heller ingen hjemme, men som hos Pistorius *auf den Garten*, paa det andet Sted moerede jeg mig meget godt, det var hos en Capitaine Bueck, som har en meget deilig botanisk Have, hvilken endog uden at være Have, og uden at være botanisk, ville være som blot grøn Plads meget behagelig, thi den ligger ved Binnen-Alster, en Søe inden for Volden som

¹⁾ August Friederich Ferdinand v. Kotzebue, f. 1761, en i hin Tid meget yndet dramatisk Forfatter, blev 1819 myrdet af en frihedsbegejstret Student, fordi han for den Russiske Regiering udførte en „Efterretnings-tjeneste“ i Tydskland. (Allg. d. Biogr. XVI, S. 772 ff.)

²⁾ Statsminister Grev Heinrich Ernst Schimmelmänn, f. 1747, † 1831, (Biogr. Lex. XV, S. 131 ff.), ejede Godset Wandsbeck, som hans Fader havde kjøbt af Staten.

paa den eene Side er indfattet af Volden med deilige Træer, paa den modsatte Side af Byen, for den eene Ende af Haver og der Jungfernsteig, for den anden af en Broe. Et Par Timer gik her usigelig hurtig. Nu spadserede jeg fra ham, til den over hele Europa berømte Jungfernsteig, som ligger ved Alsteren, og jeg maae tilstaae, man har ikke sagt mig formeget til dens Berømmelse; det er en deilig Promenade, dog finder jeg den i sidste Brev omtalte lukkede Promenade i Flensborg ligesaa skøn; Private Mænd i og uden for Altona kunne vel ogsaa vise Udsigter og Situationer i deres Haver, som i deres Art ere ligesaa smukke. Nu et par Ord om en anden meget omtalt Hamburger-Artikel; Tieneste Pigerne med deres frygtelige Kurve; i Skiønhed kan jeg ikke sige, de overgaae Kiøbenhavns Piger, tverimod tør jeg paastaae, at man daglig seer flere smukke Piger der, men — men — men I gode Kiøbenhavns Tøser, de allerfleste jeg saae, havde ikke dette indbydende, som staaer med store Bogstaver i Eders Øine, de fleeste seer ud, som om de virkeligen havde en reen Særk paa, og de allerfleste ere reenlige i høi Grad, pæne, men klædte efter deres Stand paa en fordeelagtig Maade. Jeg kiender naturligviis ikke deres Opførsel, men det udvortes taler til deres Fordeel, og det kommer mig for, som denne Klasse ikke, som i Kbhvn, løber i eet med en vis anden Klasse Fruentimmer. Min Dom om Hamburgs Udseende tager jeg ikke tilbage, Børsen finder jeg heller ikke saa udmærket, som man har sagt, men jeg saae nogle Galanterie Boutiker, som endnu overgik de smukkeste i Flensburg, i det øvrige prægtige Vogne, Mængde af Rideheste, og megen Førsel i Aften ud paa Landet ligesom i Kbhvn. Den Overflødighed af got Grønt, som her kan faaes, er meget behagelig, saa er det og med Kirsebær og Jordbær, som jeg spiser til Frokost, Middag og Aften i ikke smaae Portioner. I Anledning af Komedien i Gaar, glemte jeg dog en Anmærkning: hvad der manglede Forestillingen, det søgte man at erstatte i Beværtningen, — Beværtningen? ja! en Sværm af meget galonerede Lakaier, som formodentligen tilhørte Die hoch Edlen Herren vom Rathe, opvartede i et væk under og mellem Forestillingen med fineste og delicateste af alt det, som hører til

en brillant Collation. Det forekom mig, som Hamburgerne her vare i deres Es, thi det var udmærkende. Det Hamborgske Militaire har jeg ogsaa seet i disse Dage, det er ikke, som man vil vide i Kbhvn., gamle udlevede Invalidere, jeg saae mange meget smukke Karle især imellem Grenadererne, og alle have fuldkommen militair Anstand, ere de saa vel exercerede, som deres Udseende paa Vagterne synes at love, saa troer jeg de staae ved Siden eller lige over for hvilket andet Regiment af lige Størrelse, som man vilde opstille. I øvrigt har jeg her i Hamburg lagt Mærke til et Træk, som denne Duodez-Republik har tilfælles med Octaverne, Qvarterne og Folianterne; det er: en paafaldende Mistroe til dens Borgere. Rundt om i Byen træffer man Skildvagter og Vagthuse, disses Antal er meget betydeligt endog paa den Strækning af Byen, som jeg har gennemvandet og gennemkiørt. Hoved Vagten er decoreret med Kanoner, som i Kbhvn., men der er ikke som her, en Trup Dragonere med opsadde Heste. Til Politie mærkede jeg ikke, maaskee det besørgeres af de Militaire. Stor Lyst havde [jeg] til at gaae i Kirke i Hamborg i Morgen, men Forgemakket tager mig saa megen Tid, inden jeg har Arve Prinsens Befalinger for hele Dagen, kan jeg ikke bestemme mig til noget, men det er og bør være saaledes for god Orden.

1ste Julii: Deiligt Veir. Morgenen tilbragtes som sædvanlig i Bläckers Have, Kl: 11 kiørte jeg til et Sted ved Elben, som hedder Blankenese — deiligere Vei end derhen, kan man neppe tænke sig, jeg saae her vist meere end tyve af de skønneste Landhuse, med smukke Have Anlæg; alle ere nye, men i en meget ædel Stil, og i det hele store Kiøbenhavn og dens Omegn, existerer ikke en Bygning, som kan sættes i Ligning med disse. Man siger, at Hamburgerne sørge aleene for Æde, jeg tog mig den Frihed i Gaar at bryde en Lantse for dem. Dersom det er vist, at Forælding og fin Luxus ikke bestaaer i forgyldte Stole og tunge Sølvstager, men i en almindelig smagfuld Indretning, saa ere Hamburgerne, Kiøbenhavnerne langt forud, i det man lever got, vil man dog give det et Anstrøg af Aands Kultur, det gjør Kiøbenhavneren ikke; bygger han sig et Lyststed, saa

lader han det indrette af den billigste Muurmester, bygger sig enten en Hytte, eller et to Etage Skilderhuus midt imellem Hytter, falder han endelig paa at gaae noget videre, saa forædler han Nationens Smag ved Lysthuse som Stanglygter, Palaier med saa mange Kanter som en Koffert Fisk. Det gjør mig ont, at det er saa, men jeg apellerer til enhver, som, har seet Hamborgs og Altonas Lyststeder. De have alle een Karakter, Elegance uden Pragt, dette Træk taler og for Hamborgeren. Jeg har seet adskillige udvendig og indvendig, men ikkun talt lidet med Beboerne, de fleeste vare ret høflige, meere kan en Fremmed, som dog virkelig med sin Nysgierrighed gjør Uleilighed, ikke forlange. Jeg kom til Blankenese, et Sted, som ikke ligner noget af det, jeg hidtil har seet, det er et stort Fisker Leie, som terrasseviis er bygget op af en Bakke, som man vist vilde kalde et Bierg, dersom det ikke bestod af Sand. Fra Spidsen af denne Bakke havdes en Udsigt, som kan sættes i Ligning med de Nestvedske og de Jægersprisiske, her var og for en Naturkyndig en god Høst, hvilket endnu meere forøgede den Interesse, jeg allerede havde for Stedet. Paa den lille Miil derhen kommer man igiennem to nette Byer Teufelsbroeck og Neustädten. Denne Formiddag har været mig i høi Grad behagelig. Arve Prinsen spiiste til Middag, hos den Danske Minister v. Eyben¹⁾. Kl: 6 kørte vi i Parade med Garde o: s: v: o: s: v: i Fransk Komodie, min Plads derhen var ikke slet, med Frøken Steemann og Malling i Prinsesse Charlottes Vogn. Det var ikke langt, thi det Altonaer Komodiehuus ligger ved Palmaillen, men desto større var Trængselen. Prinsen med hans Følge og Selskab fyldte tre Loger, Huset er meget bedre og smukkere indrettet end det Hamborger Theater, ogsaa spiltes ret got. Man gav barnlig Kierlighed og det talende Skilderie. Den samme Mad^{me} Fourrès spille tilligemed hendes Mand i begge Stykkerne, og man har ikke sagt for meget om hendes Spil og hendes Udseende. Kl: 9¹/₂ kom vi paa samme Maade fra Komodie til Steemanns, hvor der var

¹⁾ Friherre Adolph Gottlieb v. Eyben, f. 1741, † 1811, var fra 1801 til 1806 Gesandt i Hamburg og ved den nedersachiske Kreds. (Biogr. Lex. IV, S. 644).

Afskeeds Cour og siden et stort Taffel, hvormeget vi fik og hvad vi fik, kan jeg ikke erindre, men det var et gevaltig Maaltid. Kl: 11 var det forbi, og nu begyndte nyt Spas i den saa meget berømte Rainvilles Have. Indretningerne der har jeg allerede seet ved Dagen, de ere fortreffelige, Huset er nyt, altsaa bygget i den beste Stiil, dette er i Altona og Hamburg en Selvfølge. Værelser, Opvartning, Beværtning, Musik alt paa det eleganteste, Have[n] er af Størrelse som Sorgenfrie Have og gaaer i Terrasse lige ned til Elben. Nu forestille man sig, denne store Have og dette skønne Huus, illumineret med Lamper paa det prægtigste, dertil en stor Mængde Mennesker (10000 sagde man), rask Musik, desuden mange illuminerede Pavilloner, hvor der spiltes, spiistes, dandsedes alt efter Behag; Det var et i høieste Grad brillant Syn. Kl: 12^{1/2} blev afbrændt et smukt Fyrværkerie, og siden spadserede Herskabet med Deres Følge omkring i Haven til Kl: 1^{1/2}, da de toge Hiem, men adskillige, hvoriblant min Ringhed, vare ikke færdige endnu, vi gik derhen igien, og for at see alt blev vi der til Kl: 3, drak Kaffee, saae Solen staae op bag Hamburg, og gik en liden Stund til Sengs. Jeg slutter i denne Morgenstund d. 2den Julii. Kl: 11 seile vi over Elben til Haaburg, og for at faae ret udsovet, reiser Prinsen ikke længer indtil Welle, 3 Miil. Næste Gang vom Reich.

Nennndorff.

D. 2den Julii. Uagtet jeg gik meget silde til Sengs i Morges, maatte jeg snart op igjen, for at klæde mig paa, inden mit Tøi skulde sendes over Elben. Derefter expederede jeg min Journal, som næste Dagen skal afgaae fra Altona. Kl: 9 gik jeg til Bläckers for at tage Afskeed; dette Huus vil altid blive mig i kjær Erindring baade for den artige Modtagelse og for den delige Have, men fremfor alting for de 4 elskværdige Børn, som holdte ret meget af mig; om jeg end ikke fra andre Sider havde fattet Agtelse for Forældrene, saa maatte disse meget vel opdragne Børn give mig det allerfordeelagtigste Begreb om dem. Min Vertinde havde inviteret mig til en lille Frokost; og den var Marri god: et Fad Bifsteack med god Madera, og en knudet, skudet Maade af Jordbær og Kirsebær; de sidste tog jeg med

paa Reisen, takkede for god Beværtning og behageligt Logement og gik til Steemann, hvor jeg var ansagt til Frokost. Man kan mærke, Du er i Hamborgs Nabolag, Du har saa lange Æde Kapitler — denne Anmærkning hører jeg — jeg hører den! Dette Æden, som tillige indbefattede Afskeeds Audiencer o: s: v: varede til Kl: 11 $\frac{1}{2}$ — Kommandeuren for den grønne Garde sluttede Gildet med en Afskeedstale — jetz geht's los. Veien til Elben kunde vi mageligen have gaaet i 5 Minuter, men den gode Stad Altona vilde ikke saa; snørte i Kareter og garnerede med grønne Gardere, kørte vi igiennem en græsselig Trængsel af Mennesker, igiennem hele Palmaillen, og en stor Deel af Byen til Elben, besteege en stor Ever (en Slags Smakke) og listede os. Elben vrimlede af store og smaae Baade, fyldte med charmante Damer og galante Herrer; en stor Baad, fyldt med gode Oboister, var bestandig foran os. Altonaerne hilsede fra Skibs Broen med et høitskingrende tre Gange Hurra, som besvaredes af Prinsen og hans med eet, just ikke saa høit, dog efter Evne. Nu kom Hamborg med sit Adieu, men det kunde ikke besvares fra vore Side, thi det bestod af 21 drøie Kanon Skud. Geheime Raad Steemann, som jeg finder at være en meget artig Mand, hans Frøken Datter og Søn geleidede Prinsen. Under et Ruf paa Everen var anrettet en Kollation af de rareste og fineste Frugter, som jeg efter Kbhvns Priser, i det allerringeste vurderer for 300 Rd. og vi for[t]satte, hvad vi i Altona med saa meget Held havde begyndt. Touren var i øvrigt langsom, vi brugte 5 Timer til disse $\frac{5}{4}$ Miil, det kunde synes utroligt, men disse 5 Timer gik overmaade hurtig, thi Afvexlingen af Situationer imellem de mangfoldige store og smaae Øer er meget behagelig. Saasnart vi kom midtveis, begyndte det Hannoverske, og nu saae vi Franske Soldater paa alle Øerne¹⁾. Endelig begyndte de Altonaer og Hamburger Baade at forlade os, dog fulgte nogle, samt Musik Baaden til Haarburg, hvor vi ankom Kl: 5. Det var mig en forunderlig Følelse, da jeg steg i Land, fra nu er alting fremmed,

¹⁾ I Juni 1803 var Kurfyrstendømmet Hannover blevet besat af Fransk-mændene.

og dertil i et erobret Land, hvor erklærede Fiender og Venner vare paa det meest brogede blandede imellem hinanden, uagtet alt det nye og pirrende nye, som frembød sig, kunde jeg ikke tilbageholde Tanken om de Følelser, jeg vil have ved atter at betræde mit elskede Fædreland; Vægtskaalen sank og jeg havde været drømmende den øvrige Deel af Dagen, dersom al den militaire Pomp og Støi havde været mindre pirrende. Det var et prægtigt Syn, at see disse ikke for meget roste Franske Grenaderer; hver enkelt Mand havde Anstand som en fuldkommen dannet Cavalier, Musiken var stolt, ikke en Marsch, men en stor militair Sinfonie, som blev udført med en høi Grad af Delicatsesse og Præcision. Prinsen modtog Cour af de Franske Officier, drak Kaffee og gjorde sig igien færdig til Afreisen, betænkte Honneur Vagten og Oboisterne med en ikke ringe Mængde Louis d'ors, frabad sig Eskorten, tog Afskeed med Steemanns og gik til Vogns. Den her høistkommanderende General Frère var ikke tilstæde. I Haarburg ligge 2000 Mand og Byen er ikke saa stor som Nestved! Prinsen reiser her under Navn af Greve af Stormarn, dette forandrer naturligviis intet i det indbyrdes Forhold, men befrier ham fra endeel Omstændigheder. Veien var nu afskyelig, og man mærkede allerede derpaa, at vi ikke vare i Dannemark, desuden gjorde Postillionerne, hvad de fandt for got, spadserede ved Vognen, røgte Tobak, o: s: v: kort, de viiste, at de havde i de senere Tider profiteret af den friere Opdragelse. Endelig naaede vi Welle, en ussel Flekke, hvor vi fik god Aftens Mad hos Postmesteren, men laae proppede om Natten, som i en Koffert.

D. 3die Julii stygt Veir med Blæst og Regnbyger. Da vi i Dag har en i alle Henseender svær Tour, skulde Reisen gaaet for sig Kl: 6, men Kl: blev 7, inden vi kom afsted. Igiennem Heeder og Sand gik Veien til Vissinghøven¹⁾, hvor vi fik friske Heste. Paa den hele Tour seer man ikke Træer uden ved de smaae Byer, hvor de ere plantede som en Beskyttelse mod Vind og Sand. I en saadan Flekke under en smuk Alm, spiiste Prinsen

¹⁾ Visselhøvede.

med sit Følge Frokost. Man var muntre og lystige, og det gik vorwerts til Walserode en Kjøbstad, hvor der spiistes til Middag, hos en Mand, som kunde passere for Originalen til Mester Geert Westphaler; der blev naturligviis skudt til Maals efter ham, men han var meget heeløret, grinede paa en Maade, som min dumme Danske Hals forgieves har søgt at efterligne, og besvarede alting i sin ret brede Nedersachsiske Dialect med ret brede Nedersachsiske Vittigheder. Byen var fuld af Franske, ikke parade-rende Husarer, og i Vinduerne stode nogle meget smukke, ganske vist Franske, Damer. Vei, Veir og Befordring var fremdeles, som før; vi passerede 2 Floder, Weseren¹⁾ og Alleren. Kl: 11 faldt Harboe, Ferdinand og jeg i Søvn, vognede Kl: 1 i Neustadt am Rübenberge. Nu skulde dog spiises ordentlig til Aften, altsaa kom man ikke [til] Roe førend Kl: 2¹/₂, men med Tilladelse at pleie sin Rolighed imorgen tidlig, da vi kun have 3 Miil at gjøre. Befalingen blev efterlevet med Nøiagtighed og god Villie.

D. 4de Julii. Det blev lyst — og kiønt, det sidste vidste jeg ikke, ventede jeg ikke i Aftes. Egnen heromkring er skovrig og bierget, Byen ligger saa høit, at man herfra kan see Nenndorff — jeg spadserede med de unge Prinser, besaae Byen og de herliggende Franske. Kl: 10¹/₂ kom vi afsted, Veien blev nu med hver halve Miil slettere, og ikkun de skønne Egne som man passerer, kunne gjøre denne Tour taalelig. Dette Onde naaede tilsidst en Høide, hvormom jeg hidtil ikke har havt noget Begreb. Kl: 1 var det forbi. Vi vare i Nenndorff. Prinsen blev modtaget af Øvrigheden, Bade Lægen (Hofrath Weiss, en meget fin Mand) og de herværende Danske, Grev Rantzau²⁾, Khr^e Urne³⁾ og ConfR: Heinrich⁴⁾. Hver gik nu til sit. Det hele her har

¹⁾ maa være en Fejltagelse, Weser løber vestligere; sandsynligvis Leine.

²⁾ Da denne Grev Rantzau nedenfor S. 35 nævnes som Dansk Jægermester, maa det være Grev Christian Frederik Ernst Rantzau, Hofjægermester, Khr. Jægermester i Kjøbenhavns, Frederiksborgs og Kronborgs Distrikter.

³⁾ Kammerherre Christian Urne, Overpræsident i Kjøbenhavn, f. 1749, † 1821. (Biogr. Lex. XVIII, S. 90).

⁴⁾ I Hof- og Statskal. for 1803 findes Konferentsraad Johan Friederich Heinrich opført som Medlem af Direktionen for den Vestindiske Gjælds-Likvidation; i Kalenderen for 1804 findes han ikke mere, maa altsaa være afgaaet.

et meget behageligt og muntert Udseende, skønne og store Bygninger, nette Have Anlæg; alting reent og pænt, og alting nyt og moderne, thi det hele Anlæg er ikkun lidet over 10 Aar gammelt. Arve Prinsen med Prinsesserne, Ferdinand, Et:R: Malling og Kammerfolkene beboe et Huus, hvis underste Etage er een eeneste stor Galanterie Boutik, som er etableret af en Kiøbmand Fränkel fra Hamburg. Til dette Huus grændser Bade Alleen, som bestandig freqventeres af Badegjæsterne. I Midten er en Pavillon for Musiken og for den modsatte Ende atter en stor Bygning, hvis underste Etage er fuld af Alskens Boutiker, Posthus, Leiebibliothek o:s: v: Den anden Etage beboes af Bade Gjæster. For Enden af dette Huus er Bal Salen, et eeneste meget stort Værelse, hvorom mere siden. Til venstre Side fra Alleen ere Badehusene og Kilden, for Enden af Bal-Huset er Apotheket og en Restaurateur med Værelser for Logerende. Endnu paa samme Side af Lande Veien, men for det modsatte Ende ligger det Churfyrstelige Palais. Forrest paa høire Side af Lande Veien ligger et meget stort Huus for Bade Gjæster, dernæst et mindre, men kostbarere og nættere indrettet, som kaldes das Logir Haus, her boer Prins Christian, Harboe, Bülow, Wiesener¹⁾ og jeg med mange flere Bade Gjæster i anden Etage og end fleere i underste Etage, tillige har die Burg Gräfinn (Oldfruen) her sin Residents. Hendes Titel giver Anledning til mange pudseerlige Misforstaaelser, især af de Franske. Een af disse kaldte hende Die Landgräfinn (et Navn, som var ham meere bekjendt) talte om hende med nogle Hessiske Officierer, og denne Samtale var nær ved at blive meget alvorlig, da Hesserne troede at de Franske vilde persiflere deres Fyrstinde²⁾. . . . Den hele øvrige Formiddag tilbringer jeg hos og med Ferdinand. Ved Taffelet er Taffel Musik, som er god. I Eftermiddag har jeg meest beskæftiget mig med at ind-

¹⁾ Johan Christopher Wiesener, Chirurgus hos Prins Chr. Fr. I Hof- og Statskalenderen 1804 opført med flere under Fællesrubrikken „Kammer-tjenere“.

²⁾ Nenndorf, der ligger omgivet af Hannoversk Land, var en Kurhessisk Enklave; nu er det jo altsammen Preussisk. Endnu i 1899, da Meddeleren af disse Breve besøgte Stedet, bar Egnens Kvinder et Hovedtøj, der er ejendommeligt for Kvinderne af Bondestanden i Hessen.

rette mig, gjøre Visiter og see mig om. Mine Naboer ere Bülow paa den eene Side og en Hr. v. Bassewitz fra Pommern paa den anden Side. Jeg maa ikke glemme at for begge Ender af de egentlige Bade Indretninger ligger to store Landsbyer, hvor ogsaa mangfoldige Bade Giæster opholde dem, thi her ere paa nærværende Tid over 200 og her skal efter Sigende komme end flere. I $\frac{1}{4}$ Miils Afstand paa den eene Side ligger en Kiøbstad Rothenburg¹⁾, og i $\frac{1}{2}$ Miils Afstand paa den anden Side en mindre Kiøbsted Wunschdorff²⁾, den hele Egn er paa det skønneste indsluttet af Bierge, som ikkun mod Nord aabner sig i en Brede af $\frac{1}{2}$ Miil og giver Udsigt til det Hannoverske. Dette er omtrent, hvad man i Almindelighed kan sige om Stedet og Egnen, hvad Menneskene anbelange, da ere Mændene, som Hesserne i Almindelighed, smukke velvoxne Folk, men Fruentimmerne ere særdeles stygge; jeg har endnu ikke siden min Ankomst seet en taalelig Fruentimmerskabning eller Ansigt iblant de indfødte. Koner, Piger og Tøser, alle see her ud som udlevede Kierlinger . . .

d. 5te Julii . . . Ved Taffelet spiiste til Middag Grev Ranzau og Khr. Urne. Om Eftermiddagen var Thee dansant i Ballhuset, og naturligviis var jeg der; denne Thee er en Subskription af Giæsterne for 8te Dage efter hinanden, Prinsen har subskriberet for alle sine, mig iberegnet, da jeg ikke glemmes ved nogen Leilighed, men nyder saa megen forekommende Godhed ved alle Leiligheder, som vil stedse bevare det hele Hof i en meget kjær Erindring hos mig. Ved denne Thee Dands eller Danse Thee saae jeg da første Gang den hele Nenndorfer beau monde. Sammenligninger ere som oftest ubehagelige, jeg vil derfor aldeles afholde mig derfra; jeg fandt en Fiinhed, Elegants og Riigdom i Conversationen, som gjorde et høist behageligt Indtryk paa mig. Da alting ved et Bad er beregnet paa Livets behageligste Nydelse, saa søger man med muligste Omhyggelighed at bortfjerne alt det, som kan forstyrre den frie og utvungne Tone, man finder derfor en forekommende, mødende Artighed hos alle mod

¹⁾ Rodenberg.

²⁾ Wunstorf.

alle; det eeneste jeg har troet at kunne bemærke, var Grændsen imellem gammel og nye Adel, og Kulde mod alt det, som er Fransk, det sidste gaaer især meget vidt. Nu om Dandsen; deres Musik er baade i indvortes Værd og Udførelsen uendelig langt over alt det, som vi høre i Dannemark, Schalls¹⁾ Musik fraregnet; var jeg Danser, købte jeg a tout prix al denne Musik, men Dansen selv? ja her er Forholdet omvendt; uagtet her er Mængde af unge Damer og Cavalerer, saa er Forskiellen meget betydelig. Her er ikke Talen om at danse som Niels Saabye eller Th. Bartholin, men som der i Almindelighed danses i Kbhvn, og da er det her meget maadeligt. I øvrigt maa man ikke troe, at denne Thee er blot Theevand med Sukker, Fløde o: s: v: — nei, det er en complet Collation med Iis, Frugt o: s: v: Prinsens Taffel er ganske simpelt: 6 Retter til Middag og 3 til Aften. Viin har han for Sikkerheds Skyld taget med fra Hamburg. Conversationen ved Taffelet er meget munter og utvungen, hvortil Prins Christian bidrager meget betydeligt. Kl: 2 præcise spiises til Middag og Kl: 9 til Aften. Kl: 10^{1/2} sees ikke et Menneske, thi Kl: 6 om Morgenen er man i Alleen.

d. 6te Julii. Veiret var smukt, derfor var alting a l'ordre. Kl: 6 begynder Musiken i Pavillonen med en Psalme, man drikker Brønden, læser, drikker Thee Vand, Kaffe, alt i smaae Partier i selve Bade Alleen. Kl: 7 spilles en Sinfonie og siden muntre Stykker til Kl: 8, da de fleeste enten ere gaaet paa deres Kamre eller i Badet. Kl: 11 til 1 gøres smaae Promenade Partier til Vogns, Hest og Fods. Alt er i Negligee om Formiddagen. Jeg er hele Formiddagen fra Kl: 8 til 1 hos og med Ferdinand. Kl: 1 er table d'hôte, hvor de fleeste spiise. Kl: 5—7 var Thee med Musik uden Dands i Alleen. Siden gjorde jeg paa egen Haand en Spadseretour i Egnen. Aftenen var meget skøn, men Kl: 10 til Sengs. En hessisk General Listen, en meget interessant Mand, spiste til Middag ved Prinsens Taffel. Om Aftenen aldrig nogen.

d. 7de Julii. En smuk Morgen, og en kjær, velsignet Mor-

¹⁾ Claus Nielsen Schall, f. 1757, † 1835, dengang Koncertmester ved det Kgl. Theater i Kbhvn. (Biogr. Lex. XV, S. 52 ff.)

gen, Kl: 6 modtog jeg i Alleen Brev fra min kiære Juliane og læste det under fuld Musik og glædede mig over de behagelige Efterretninger fra alle mine, ikkun undrer det mig, at jeg ikke endnu i et eeneste Brev har erfaret noget fra Søster Grete¹⁾, jeg haaber, som jeg ønsker, at de ogsaa der befinde dem alle ret vel; min gode Kone maae engang imellem specificere hele Familiens Befindende for mig, thi Du veed, at jeg er en Grillenfænger, jeg troer strax, at der er noget paa Færde, med dem, som ikke ere nævnte. Efterat jeg var færdig hos Ferdinand, blev jeg indbudet af Pr: Christian at gjøre en Spadseretour med ham; han førte mig til nogle ret smukke Situationer, ogsaa til et Sted, som for mig var ligesaa nyt, som paafaldende: jeg saae den første Gang en virkelig Klippe, men beliggende midt i en meget stor Mose. Klippen var næsten nøgen, ikkun beklædt med lidt Mos, her saae jeg da ogsaa første Gang Mineralier i det store, efterat jeg i 14 Aar har studeret Mineralogie i Skufferne. Denne Formiddag var mig i høieste Grad interessant, et værdigt Sidestykke til min skønne Vandring paa Blankenese Høiene i Søndags. Til Middag vare ingen Fremmede hos Prinsen, da Chur Fyrstinden²⁾ ventedes hvert Øieblik. Hun kom Kl: 4½ med tre Hof Damer, en Oberhofmester og sin Kammer Etat. Kl: 5 blev jeg presenteret for hende; hendes hele Udortes er Blidhed og Grace, som hos vores Prinsesse Maria³⁾, i hendes yngre Aar maae hun have været meget smuk, Grund Trækkene er aldeles Frederik den Femtes. Jeg har aldrig seet nogen fornem Dame, med mindre imposant (sic). I det Øieblik jeg trædte frem, syntes mig, jeg havde kiendt hende i mange Aar, men man tænke sig min Forundring, da hun tiltalte mig paa Dansk (hendelseviis havde jeg ikke i Forveien hørt, at hun taler meget gierne Dansk, og med alle Danske) man kunde ikke høre Spor til Tysk Accent; hun forsikrede sin Kierlighed for alle Danske, spurgte om min

¹⁾ H. S. Holtens ældste Søster Ane Margrethe, f. 17½ 1773, † 17/6 1858, g. m. Konsul Georg Ludvig Becker, f. 2/8 1759, † 29/12 1835.

²⁾ Kong Frederik V's Datter Vilhelmine Caroline, f. 1747, † 1820, siden 1764 g. m. Landgreve siden Churfyrst Wilhelm I af Hessen-Cassel.

³⁾ Kronprinds Frederiks (Fr. VI) Gemalinde Marie Sophie Frederikke.

Føde Bye, Familie o: s: v:, sagde endeel meget fine Ting paa en meget gracieus Maade; jeg var første Gang i mit Liv fristet til at tale med en fyrstelig Person som med mine Forældre; — Audiencen endtes med nogle Spørsmal om Ferdinand. I Aften var atter Thee dansant, som Chur Fyrstinden ogsaa bivaanede. Jeg var der paa Embeds Vegne, men tillige med Fornøielse, thi Selskabet var meget behageligt. Iøvrigt tager jeg ikke min Dom tilbage i nogen Henseende. Arve Prinsen har idag begyndt Badet. Endnu er jeg tvivlraadig, om jeg ogsaa skulde probere den Ting, man raader mig det meget, og jeg raader mig det selv ogsaa i visse Henseender, thi jeg har i 8 Dage været afskyelig plaget af Gigt i Hovedet, og derfor skal dette Bad være fortrinligt. Nu vil jeg see, hvorledes jeg kan indrette det med Tiden, thi i denne Henseende er det mig vanskeligst, da jeg om Formiddagen, som er den beste Badetid, netop er beskæftiget med Pr: Ferdinand, dog vil Hofraad Weiss vel kunde skaffe mig en tidlig Morgentime, dersom jeg virkelig beslutter at lade mig indsvovle, thi saa kan man med Føie kalde det. Ikke aleene Badene, men alle Husene, Sengene, ja hele Egnen lugter af Svovl Lever, det er at sige: omtrent som raadne Æg . . .

d. 8de Julii. Afskyeligt Veir med Regnbyger og Blæst. Jeg haaber, at min gode Juliane er med mine Forældre¹⁾ i Helsingør, altsaa endogsaa med Hensyn til Veiret langt bedre end i Lyngbye. Min gode Fader og Moder være ret hjerteligen takket for deres Besøg hos min kiære Kone; Dem og alle mine Venner, som bidrage til at fornøie min Juliane og mine kiære smaae Piger i denne Sommer, er jeg med den varmeste Taknemmelighed forbunden . . . Prinsen spiser idag hos Churfyrstinden, jeg er ikke med, og da jeg just havde tabt en Flaske Champagne til Wiesener, saa gjorde vi Partie og spiiste sammen. I Eftermiddag er der igien Thee dansant og alting i Stads, Du skulde see Din lille Mand, i fuld Puds med trekantet Hat paa Skallen spadserende i Alleen. Her er en Mængde af Mennesker om Søn-

¹⁾ Johan (Hans) v. Holten, Kammerraad og Toldembedsmand i Helsingør (f. ²⁹/₆ 1741, † ¹⁰/₂ 1816) og Anna Margaretha f. Abildgaard (f. ⁴/₁₁ 1747, † ¹¹/₈ 1826).

dagen, altsaa en Trængsel, som er ganske afskyelig, desuagtet er her megen Orden, thi man har i det Hessiske en særdeles Høiagtelse for Baionetter, jeg lider ret got den Slags Moralitet hos den allerhøistærede Pøbel, thi den er bygget paa faste Principer. Efterat jeg havde tilbragt tre Timer med at diskutere i Ball Huset, gik jeg hiem. Een Artikel har jeg endnu ikke berørt i alle mine Breve, det er Moderne med deres Tilbehør, men her kommer jeg jo atter i den Forlegenhed, at skulle sammenligne, dog det maae nu gaae, som det kan. Dersom de Tyske Damer til Deres megen Pragt kunde lægge al den Ynde, det Nydelige som mangfoldige af mine Landsmandinder besidde i saa høi Grad; dersom de førte dem med den Lethed og Grace som vores velopdragne Fruentimmere, da vilde jeg være i Tvivl, om nogen af Parterne kunde siges at have Fortrinet. Nu beholde de Danske det, kun i een Henseende have de Tydske bedre conserveret det skønne Qvindelige, nemlig ved deres Haar, det er nydeligen opsat, meget simpelt ikkun med en elegant Kam, men iblant de mangfoldige, jeg har seet i Altona og nu siden her, er endnu ikke en eeneste, ikke een med afklippet Nakkehaar. Ikkun Børn og en vis Klasse paa Hamburger Berg har jeg seet med denne stygge Tonsur. Mandfolkene, ja de ere her langt tilbage, thi endnu har jeg ikke i Nenndorff seet eet Par vandrende Buxer¹⁾, ikkun i Hamburg, hvor der naturligviis findes samme Junker-Art som i Kbhvn., saae jeg noget lignende, men ikke i den Mængde, uagtet jeg om Løverdags Aften saae flere hundrede udvandrende Herrer til Vogns til Hest og Fods. Kom her et par Buxer med et Hoved i en Halsdyne, og en Stump Klæde paa Ryggen, vilde de blive ilde begloet. Dette kiæreste Kone og Forældre samt De, som end videre læse mine Bagateller, maae de tage til Takke med for denne Gang. Wiesener og Harboe hilse meget. Min gode Jule giemmer vel dette Spøg, det vil more mig at læse om 10 Aar — will's Gott.

¹⁾ maa være: lange Benklæder (pantalons), der endnu ikke havde fortrængt de korte (culottes).

Nenndorff.

d. 9de Julii. Veiret var hele Dagen ret afskyeligt, men derfor gik det ogsaa mig som de andre Rendemasker, jeg fik Leilighed til at besøge en Transport Linned til Vask. Efter Taffelet blev et lille Lotterie trukket af Bade Gæsterne hver Lod koster omtrent 1 Rd. DC: det bestod af 150 Num: og 60 Gevinster, som alle bestode i Dame Pynt; jeg havde endnu ikke taget Lod, thi jeg vilde see, hvorledes det gik til. Allerede det var got, at alle Nummerne vare imellem Gæsterne og ingen i Gevinst Eierens Hænder. Lotteriet blev trukket i det saakaldede Gallerie under Arve Prinsens Værelser og de fleeste af hans Hof fik Gevinster. Sidst i denne Uge trækkes atter eet, hvor den høieste Gevinst er en smuk pletteret Theemaskine, de andre ere forskellige Galanterie Vare, hvoriblant nogle meget smukke, jeg har taget mig en Lod, og vil nu see, hvor artig Madamen paa Kuglen vil være. I Eftermiddag atter Thee og siden Spil, som ikke vare smaae 8 Skl. l'hombre, 3 ½ Whist, Basset o: s: v: Dette ennuierede mig rasende, men jeg skulde være der; endelig fik jeg et Sladder Partie og den sidste halve Deel af Tiden gik ret got. I Aften efter Taffelet besøgte Pr: Chr: Bülow og Harboe mig, vi byttede Badekrøniker og derefter gik hver til sit med Haab om bedre Veir i Morgen.

d. 10de Julii. . . . I Aften har jeg seet adskillige Damer fra Hannover, som vare got klædte, men de fik ogsaa danset, saa jeg frygter de har ikke hentet Helbred her, thi de kørte hiem igien i Aften da Hannover ikkun ligger 3 Miile herfra. I Aften efter Spiisningen afbrændtes et lidet Fyrværkerie lige for mine Vinduer ved Foden af Galenbierget. Menneske Vrimmelen var det moersomste, men Kl: 10 var alting roligt; undres ikke derover, thi her er ganske mørkt Kl: 9.

d. 11te Julii. . . . Det gielder uden Tvivl i Almindelighed for den hele Egn, hvad jeg allerede har anmærket om Beboerne af Bondestanden i Nenndorff; Mændene ere velvoxne, af levende Udseende, men man mærker allerede det sydligere her, i deres meget bestemte, ofte skarpe Ansigtstræk; deres Klædedragt er ikke fordeelagtig, men af ringe Værdie og let, alle de egentlige

Klædestykker er af Linned, og Kiolen for det meeste hvid, deres meget storskyggede runde Hatte, befrier dem fra at blive saa forbrændte i Ansigtet, som vores Bønder. Koner og Piger ere meget stygge, deres Klædedragt er et farvet Skiørt af grovt Klæde, et Kattuns Livstykke og bare Ærmer. Halsen især paa Pigerne er ganske blottet, ned over Midten af Brysterne, og en i almindelig[hed] pæn Særkestrimmel ligger ned over Livstykket; paa Beenene ere de derimod alle forsynede med hvide Strømper, som ofte trodse mangen en Netteldugs Madames Pusselanker, da hun stoler paa de lange Skiørter. Paa Hovedet har de farvede Huer, med Korsklæder af samme Tøi og Farve, hvis Spidser gaaer ned over Panden. I Regn Veir have alle Bønder Fruentimmer hvide Lærreds Kaaber paa, som er knappede lige under Halsen. Det meget, meget hvide Lærred, som jeg her seer i Bønder Dragterne viser megen Huusflid. Een Ting savnede jeg her, som jeg saae overalt i Holsteen, nemlig at ethvert Bonde Fruentimmer som var i Marken, havde en hiemmegiort stor Straahat paa, dog Instinctet synes her i dette Tilfælde at vejlede Moden, Holstenerindernes Ansigter fortienner at skaanes for Solen, derimod veed jeg ikke den kunde forværre noget hos de herværende Fruentimmer. Huse og Gaarde ere omtrent indrettede som de Holsteenske, det er: saaledes at Porten gaaer langs igiennem Vaaningen, og Værelserne ere til begge Sider, men den Velstand, som saaes næsten i hver Holsteensk Bøndegaard, de grundmurede Bygninger seer man ikke, derimod ere Markerne meget nydelige og interessante, da hver Mand foruden sin Rug og Byg har een eller to Agre med Hør, Senep, Spergel, ja ofte med een eller anden Apotheker Urt. Alting groer her herligt undtagen Byg og Hvede, uagtet her er neppe $\frac{1}{2}$ Alen Jord, førend Ploven gaaer i Klippen, som næsten overalt viser sig i Veiene, og især gjør Huul Veiene, saa maleriske. Hove Arbeide gaaer her stærk for sig, og det gøres med en Taalmodighed, som vist nok er meget roesværdig hos de Mennesker, men som næsten ærgrede mig. I Aften behagede Bade Musicanterne, til Trøst og Husvælelse for deres Pung, at give Serenade uden for

Huset, hvor jeg boer; da Subskriptioner, Collecter o: s: v: sidder meget løst her, saa var deres Honorarium snart samlet.

d. 12te Julii. Bad hver Morgen fra 5 $\frac{1}{2}$ til 6 $\frac{1}{2}$, det bliver nu derved for det første. I Formiddag har jeg havt den Lykke, at Churfyrstinden bivaanede Ferdinands Information, hun tog Deel i den paa en Maade, som vil blive mig uforglemmelig, min første Yttring bekræfter jeg i Dag, hun har en Værdighed og Mildhed i sit Væsen, som jeg endnu aldrig før har seet Lige til . . .

d. 13de Julii . . . Frøs jeg i Formiddag, blev jeg derimod varm i Eftermiddag, und das wahrhaftig aus Patriotisme. Ved Theen spurgte man mig, om vi ikke frygtede i Fjor, at de Franske skulle bemægtige sig Øresund; jeg loe, og demonstrerte, hvorledes den Ting var for de Franske hartad umulig, derfra kom man til 2den April, og nu var det klart. Man kiender mig i Kbhvn., naar jeg kommer til det Kapitel; her gjeldte det derhos om at give Fremmede et rigtigt Begreb om den Ting. Det var en drøi Dyst, thi man havde saa meget detailleret Løgn, som naturligviis maatte giendrives Stykke for Stykke, dog slap jeg igiennem, desuden bruger man ikke i Tyskland Halsen saa meget som Hiernen ved Dispyter af den Art, derved vindes at alting gaaer roligt og anstændigt, uden at Personer faaer noget imod hinanden. Een af mine Ønsker seer jeg her opfyldt: at faae Kjød Suppe hver Dag; men hvilken Suppe, den er endnu slettere, end al den slette Suppe jeg har faaet, siden jeg spiiste den sidste gode Suppe hos min Svigerinde Hanne¹⁾, og tænker min Qvide! denne ubeskrivelig slette Suppe er uforanderlig eens hver Dag, hvad enten jeg spiser ved Taffelet eller hiemme . . .

d. 14de Julii . . . Dagen er gaaet som sædvanlig, dog maae jeg ikke undlade at fortælle et Exempel paa Hamborgernes Lyst til Pragt: En Hr. Boué er kommet hertil for at moeroe (!) sig her i 3 Uger, han har 3 meget smukke Værelser, meublerede ligesom alle de andre men uden Pragt; hvad gjør han? Fra Hamburg lader han transportere Lysekroner, Gulvtæpper, Forte Piano o: s: v:

¹⁾ Johanne Katharine Kirstine f. Mangor, f. $\frac{2}{5}$ 1778, † $\frac{20}{11}$ 1869, g. m. H. S. Holtens Broder Nicolay Abraham Holten, f. $\frac{27}{8}$ 1775, † $\frac{12}{5}$ 1850 som Direktør for Øresunds Toldkammer (Biogr. Lex. VIII, S. 66—67).

o: s: v: naar han og Madme spadsere i Skoven, har de en Tiener efter dem for at brede Teppe paa den Bænk, de vil nedlade dem paa; i øvrigt omgaaes de ingen her, men maae dog tage til Takke med vores afskyelige Mad; jeg i deres Sted havde hellere taget Kok med, især da de har været her før. I Aften har jeg profiteret af det hellige tydske Maaneskin, men da jeg manglede to væsentlige Ting: en Donna og en Fløite, saa har det ikke giort den rette Virkning, derimod har i Eftermiddag en anden Scene giort meget Indtryk paa mig: Fra min Ankomst hertil har en Situation udenfor mine Vinduer, bestaaende af 4 unge Træer med en simpel Bænk, været mig synderlig kjær for den Liighed, den har med vores deilige Lyst Sæde i Lyngbye, men i Dag blev det mig næsten alt for naturligt: een af Bade Giæsterne med sin Kone og to smaae Piger, drak deres Theevand der, det var som om jeg havde staaet i Kirsebær Gangen og seet mig selv med mine paa vores Bænk. Jeg kaldte paa Wiesener og viiste ham det, og han fandt samme store Liighed som jeg.

d. 15de Julii . . . Dagen var ret smuk, og den blev mig interessant ved den store Mængde af Fremmede, som her strømmer til om Søndagen i got Veir fra alle Hjørner, især har jeg moeret mig med alle de Franske, som vare her fra Hannover, dog var ikke Bernadotte imellem disse, thi der var en lille Manøuvre ved Hannover, men derimod endeel Franske Damer, og blant disse især to, som vare usigelig deilige. Sorte var alle disse Damer, som de fleeste herværende, der ere ret moderne, men sort og sort er to. Al den meget udskregne Nøgenhed o: s: v: kunde mine Øine ikke opdage, uagtet Veiret tillod det, og de i det øvrige viiste, at de vilde udmærke dem og falde i Øinene; nydeligt var alt, hvad de havde paa, man kan ikke egentlig sige, at deres Klæder var efter nogen vis Mode, men vare syede, og sat paa dem, som det netop maatte sidde paa enhver, for at klæde dem. Pragt var det ikke, kostbart ikke heller, et Par Damer undtagne, som havde de meget lange Slør, som naae indtil Knæerne; disses vare af Kniplinger. Meere om de Franske, naar jeg har været i Hannover. Dette veed jeg, at jeg kom ikke til Nenndorff, dersom jeg var Fransk; ogsaa var her, hvad

her skal være hver Søndag, naar her er Franske; Optøier med Bønderne, som hader dem til Døden. I Aften blev første Gang spillet Kort i Alleen, mange vilde finde dette ret interessant, jeg ikke, desuden dersom Scenen skulde være landlig, saa blev Illusionen slemt forstyrret ved Bajonnetterne omkring Pharo Bordet. Jeg skulde blive paa min Post, men holdt mig skadesløs ved et lille Thee Partie under en skøn Lind, med et par underholdende Mænd, som jeg staaer i Forbindelse med, og som ved mig ønsker at faae Begreb om mit Fædreland, og hvad dertil hører . . .

Tak kiæreste Forældre, fordi De har taget min gode Kiælling og Glutterne med Dem; Tak gode Sødskende, fordi De lader mine tage Deel i Deres venskabelige Samqvem. Jeg kysser alle dem, som ved min Juliane vil modtage et Kys fra mig. Jeg haaber at min hiertelskende kiære gode Moster¹⁾ er, eller kommer snart til Helsingør. Jeg anbefaler mig kiærligst i alle mine Slægtninges og Venners kierlige Erindring.

Tusinde Kys til min Grete og Ane.

Nenndorff.

d. 16de Julii . . .

d. 17de Julii . . . Her samles langt flere Danske, end jeg havde troet, og i fremmed Land, hvor alt hvad der erindrer om Hiemmet er saa saare kiærkomment, søger man hinanden; ved denne Leilighed bliver jeg bekjendt med Folk fra Kiøbenhavn, som jeg netop har seet forhen, og saaledes har jeg i Dag faaet et nyt Bekjendtskab, en JRaad Rosenvinge Kolderup²⁾ og Frue; deres Søn³⁾, en artig Dreng, er Ferdinands jævnaldrende og ham et meget kiært Selskab, mig ogsaa meget velkommen, thi han letter endeel af det uophørlige Discureren, som just ikke er min Sag. I Eftermiddag har vi havt en ny Forlystelse, nemlig

¹⁾ Anna Bast f. Abildgaard, Enke efter Stiftsprovst P. D. Bast (Biogr. Lex. I, S. 584). H. S. Holten og hans Broder N. A. H. havde i deres Opvæxt og Ungdom været i Bast's Hus.

²⁾ P. A. Rosenvinge Kolderup, f. 1761, † 1824, fra 1809 Postdirektør, 1811 adlet under Navnet Kolderup-Rosenvinge (Biogr. Lex. IX, S. 355).

³⁾ Den senere juridiske Professor Janus Lauritz Andreas K.-R., f. 1792, † 1850, var født samme Aar som Prins Ferdinand. (Biogr. Lex. IX, S. 349 ff.)

Komedie. Es wurde mit gnädigster Erlaubniss (som betales meget dyrt, som alt her) von der in den Königl. Preussisch Westphälischen Provinzen und in Ostfriesland allergnädigst privilegiereten Dietrichsschen Schauspielergesellschaft heute aufgeführt: *Der Wirrwarr* von Kotzebue; ja Gud var det Virvar, det skal jeg edeligen bevidne, naar forlanges, dog spiltes dette Stykke langt bedre her, end i Hamburg, hvor jeg og saae det; og maae jeg paa det allergnädigst privilegierete Gesellschafts og Gesundbrunnen zu Nenndorff's Vegne pligtskyldigst anmærke, at Theatret er ingen Fjælebod, men ordentligen indrettet i Galleriet, saavidt er det got nok, men Decorationerne? ja, man kan see paa dem, at de reiser med Selskabet, thi der er megen Liighed imellem disse og Actricernes Paaklædning. Imellem de spillende Personer, som dog i Aften vare 9 foruden Bipersoner, spilte nogle ret got og ingen ret slet, men de ville dog vanskeligen giøre Lykke, thi alle Hannerne her i Nenndorff have allerede gjort den interessante Opdagelse, at Actricerne ere een som alle og alle som een — meget langt fra at være smukke, og — gifte!!! Stykket er meget moersomt, men vil vel neppe gaae paa et Tysk Theater, naar dette ikke er af de overordentlig gode; i Kiøbenhavn, tør jeg paastaae, vilde man give det got; det maae spilles næsten i Fransk Smag. Hoved Personen: en Fritz Hurlebusch, er stiaalet af *Han har sin Næse allevegne*, men er nuanceret ved det at denne tillige er Elsker. Kl. 8 $\frac{1}{2}$ var det forbi, man spadserede noget, og gik derefter til Bords. Jeg er her i Nenndorff næsten hver Dag, min egen i Spisetiden, thi Prinsen spiser meget ofte hos Churfyrstinden eller hun hos ham, og jeg — er ikke stemplet. I Aften er hertil ankommen en Preussisk General Blücher¹⁾ som kommanderer Kordonen i Westphalen, han skal være en meget duelig Officier, men er tillige bekiendt af sin mageløse Lykke i Spil. Han tog i Aften 140 Louis d'ors og sagde: at han blot af regarde for Churfyrstinden og Arve Prinsen holdt op at spille — NB. han efterlod kun 60 Ld'ors i Banken. Han er Oncle til

¹⁾ Uden Tvivl Gebhard Leberecht v. Blücher senere Fyrste af Wahlstadt, Seirherren ved Waterloo, f. 1742, † 1819. (Allg. D. Biogr. II, S. 727 ff.)

de danske Blüchere og er i øvrigt omtrent et Ideal af en gammel Husar-General, men fører en Stat, større end vores Kronprinds; dette er nu fra de Franske bleven Mode i hele Tydskland hos de Høist Kommanderende.

d. 18de Julii har fra nu af som Onsdag tabt sin Interesse for mig, thi herefter kommer Breve fra Dannemark om Mandagen og Løverdagen, men da blive vi ogsaa underrettede om alt hvad som foregaaer; thi vi faae Fyenske Aviser, Dagen, Tilskueren og Kollegial Tidenden, hvor man da kan see, hvem der drukner og hænger sig, hvem der gifter sig og hvem der bliver Geheime Conferentz Raader, item hvad der ikke finder Rahbecks Bifald¹⁾. Varmen er i Dag ret anstændig og Veiret skønt. I Middagsstunden gik jeg en Tour med Prins Christian; enhver saadan Gang med ham er for mig en Fest, det er ikke aleene for Øieblikket en høist behagelig Aands Nydelse, men tilbagekalder de mange, mange glade Timer jeg har tilbragt hos ham og med ham. I øvrigt gaaer det ham som flere han finder det meget eensformigt, har nu ladet komme Rideheste fra Hannover, og tager for sin egen Person Deel i de hyppige Middags Partier til Rodenberg en Kiøbstæd $\frac{1}{4}$ Miil herfra, hvor man har den Fordeel, at Maden og Retterne ikke hver Dag bestemmes af Doctoren, hvilket er Tilfældet i Nenndorff . . .

d. 19de Julii . . .

d. 20de Julii. Denne hele Dags Bedrifter, lade sig, hvad mig selv angaaer indbefatte i meget faae Ord, thi Ferdinand er syg, han var i forgaars Aftes alt for sauvage i Sauvagen²⁾, nu er han forkiølet, og her er meget Larm at han snart kan blive istand til at tage mod en nye Forkiølse. Jeg har været i hans Værelser fra Kl. 7 i Morges til Kl. 10 i Aften, inden lukte Døre og lukte Vinduer i lige saa stærk Hede som i Gaar; dog har jeg havt en Fornøielse, nemlig at Chur Fyrstinden har bivaanet en Lection, som heldigviis just var den Danske Historie hvor hendes varme Hierte ret brød ud om Fædrenelandet; o jeg vilde,

¹⁾ K. L. Rahbek udgav „Den danske Tilskuer“.

²⁾ en i Brevet af 18. Juli omtalt meget voldsom Dands.

at een af disse aldrig fornøiede, aldrig fornøielige, som intet og ingen Dansk er tilpas hørte hende tale om Danmark, end mere, jeg vilde, at de hørte den megen Roes og den udmærkede Agtelse, hvormed man taler om den Danske Regiering og dens Foranstaltninger, og — skammede dem. Prins Christian tilligemed begge de herværende Danske Jægermestere Rantzau¹⁾ og Holstein²⁾, og endeel Tyske ere paa Jagt ved Obernkirchen, tre Mile herfra, thi her i Egnen er intet Vildt meere, da den Hannoveranske Grændse er ikkun en halv Fierding Vei herfra, og de Franske Officierer finder det meget moersomt at gaae paa Jagt, deres Antal og deres ledige Timer er for nærværende Tid lige betydeligt, skydes skal der, altsaa gaaer det ud over de arme Dyr, men de have stridt den gode Strid, thi der er ingen fleere. I Aften Kl: 10 kom Arve Prinsen af Preussen, Pr: Heinrich, den regierende Konges Broder³⁾, hertil under Navn af Greven af Teklenburg, jeg saae ham ikke, endskiønt han boer i samme Huus som jeg, men det kan da skee i Morgen.

d. 21de Juli . . . Det har tordnet hele Eftermiddagen i eet væk, og lynet uophørlig i Aften. Fornøielserne for i Aften vare saaledes indrettede at Veiret ikke kunde gjøre noget Skaar deri. Først var Lotterie paa Porcelain, jeg havde ingen Lod, men fortrød det næsten. Vores Foureer Jacobsen⁴⁾ vandt et deiligt Kaffee Service af Sever Porcelain. Siden efter var Concert, en lille Wiele⁵⁾ paa 10 a 12 Aar lod sig høre paa Violin, han spillede ret got, men falder bort ved Peter Funck⁶⁾ og Mads Dam⁷⁾,

¹⁾ se S. 21, Note 2.

²⁾ Khr. Hofjægermester Christian Frederik v. Holstein.

³⁾ Prins Friederich Heinrich Carl, f. 30 Decbr. 1781, Broder til Kong Friederich Wilhelm III.

⁴⁾ Andreas Jacobsen, Kammerlakai, Hoffouereer og Mundskjænk hos Arveprinsen.

⁵⁾ Adolph Wiele, f. 1794, † omtr. 1854, fik sin første Undervisning af Faderen i Oldenburg og optraadte offentlig allerede 8 Aar gl., døde som Koncertmester i Cassel. (Fétis: Biographie universelle des musiciens VIII, S. 464).

⁶⁾ Peter Ferdinand Funck, f. 1789, † 1859, allerede 1803 Violinist senere Koncertmester i det Kgl. Kapel (Biogr. Lex. V, S. 493—94).

⁷⁾ Mads Gregers Dam, f. 1791, gav allerede som 12 Aars Dreng en Koncert i det Kgl. Theater som Violinist, gik senere til Berlin, hvor han blev Kapelmester og døde 1863 (Biogr. Lex. IV, S. 165—66).

bedre spille hans Fader paa Violoncell, men dennes Indbildning om sig selv, og de dertil accompagnerende Grimasser, overgaaer al mulig Beskrivelse. Efter Concerten var Thee dansant, jeg saae da Prinsen af Preussen, en smuk, meget høi Mand; han er særdeles artig. Ogsaa danser han got, best af alle de Tyske, jeg endnu har seet. Han har for et Aars Tid siden havt et besynderligt Uheld, som endte sig paa en besynderlig heldig Maade. En tysk Prinsesse (jeg erindrer ikke hvilken) var ham bestemt men da han fik hende at see, mishagede hun ham aldeles, der blev naturligviis negotieret meget om den Sag, men imidlertid finder en af hans yngre Brødre Pr: Wilhelm hende efter sin Smag, Partiet blev arrangeret og han ægtede hende¹⁾, man siger, at Arve Prinsen seer sig *nu* om efter en Brud, som kunde være efter hans Hierte. Hans Væsen er meget godmodigt, uden noget imponant, han klæder sig her efter Moden, men civil — ganske sort.

d. 22de Julii . . . Man ventede idag Mareschall Bernadotte med hans Generalstab hertil fra Hannover, men de kom ikke, maaskee næste Søndag, dersom Veiret tillader det; seer jeg ham ikke før, skal jeg vel faae ham at see, naar jeg henimod Slutningen af vores Ophold her, gjør en Tour til Hannover og Herrenhausen . . .

Nenndorff.

d. 23de Julii . . . derimod har jeg i Eftermiddag beseet en Kiøbstad Rodenberg som ligger saa langt herfra som Nestved fra Herlufsholm, i øvrigt sans comparaison, thi baade er hiin Vei meget behageligere, og tillige har Stedet meere Interesse. Ved denne Kiøbsted er ogsaa en Brønd, thi de vrimle ret her i Egnen, men det som er synderligt ved den, er: at uagtet den ligger i samme Bierg-Dal med Nenndorff er der dog ingen Liighed imellem Vandene, i øvrigt er dette Sted næsten ikke søgt, og har sin meeste Næring fra Nenndorff, da endog en stor Deel af Brønd Giæsterne maae af Mangel paa Plads i Nenndorff ligge

¹⁾ Prins Fr. Heinrich Carls yngre Broder, Prins Friederich Wilhelm Carl, var den 12 Januar 1804 bleven formælet med Mariane, Datter af Landgrev Ludvig Wilhelm af Hessen-Homburg.

her. Mørk er denne Kiøbsted, som alle de Tyske Stæder jeg endnu har seet, men det forekommer mig, som de ringere Borgere ere bedre i Stand, i det mindste seer Huse og Værelser ud derefter, men vistnok vilde man dømme anderledes, dersom man saae Huusfader, Moder og især de gode, — ikke de smukke — Jomfrue Døttre, de ere saare simple i deres Dragter, men med umiskienkelig Sundhed og Tilfredshed i deres Ansigter — i det hele kan man her see flere og egentligen ret mange glade Ansigter i begge Kiøn, men hverken Atlaskes Hatte eller Musselins Kioler. Embeds Mands Klassen faaer vi Danske et ret godt Begreb om i Ifflands¹⁾ Skuespil; jeg har allerede truffet for flere end een Warburg og hvad de andre monne hedde, og har flere Gange været fristet til at troe at Schwartz²⁾ just havde kopieret disse Mænd, men disse samme Mænd med al deres Inderlighed i deres Huuskreds og Hiertelighed mod Fremmede, tillade dem en Tone mod Almuen, som jeg i Begyndelsen blev bange for, som jeg aldrig vil kunde bifalde, og som i Danmark vilde have de alvorligste Følger. Et Par Dusin Prygl for den mindste Bagatel, Arrestering ved militaire paa blot Mistanke er ingen Ting, men deraf følger ogsaa en Hundeagtighed hos Almuen som er høist ydmygende . . .

d. 24de Julii. Veiret har grædt og Ferdinand har grædt, saa jeg kan med Sandhed sige at jeg har haft en vaad Dag. Hvorfor Veiret græder, lader sig besvare med Siegfried von Lindbergs: es ist hier so Kostüm. Ferdinand har grædt fordi han ikke maatte gjøre en Lysttour (!!!) med sine Sødskende i dette høist afskyelige Veir. Et stort Selskab havde Partie til det saakaldte Steinhuder Meer, et Hav saa stort som Furre Søe, hvor der findes den Mærkværdighed, at en lille bitte Tysk Souverain: Greven af Bückeburg har for en Snees Aar siden ladet bygge midt i Søen en Fæstning, ikke for at forsvare sit Land,

¹⁾ August Wilhelm Iffland, f. 1759, † 1814, Skuespiller og Forfatter af talrige „borgerlige“ Skuespil, Direktør for Nationaltheatret i Berlin, senere Generaldirektør for alle Kgl. Preussiske Skuespil. (Allg. D. Biogr. XIV, S. 6 ff.)

²⁾ Kgl. Skuespiller Frederik Schwarz, f. 1753, † 1838 (Biogr. Lex. XV S. 396 ff.)

det er desuden ikke Umagen værd, thi med 4 Kanoner, stillede efter de fire Verdens Hjørner bestryger man det hele Rige; nei! for at glemme sine Penge; for at gjøre denne Sottise complet, har hans Søn den nu regierende Greve allerede sat dem alle overstyr, og staaer nu under Kuratel af den berygtede Hannoverke Feltmarskall Wallmoden¹⁾ . . .

d. 25de Julii. Uagtet al Ting er her den ene Dag som den anden, Maden inclusive, som med en Tysk Beharrligkeit er den samme i alle Henseender, som den var den 4de Julii, saa giver Formiddagen i Almindelighed mere Stof til behageligt Moerskab, da alting er meere frit og mindre bestemt, endogsaa Damerne Negligeer ere her mere udtømmelige end deres Parée, thi hvert Slags Veir giver allerede forskiellig Dragt lige fra Atlaskes Overkiøle indtil de Musselins Kantusser, som her ere broderede, kantede med Kniplinger, o: s: v: o: s: v: Nu kan dog enhver Dame gribe i sin egen Barm (om Forladelse! ja det har de jo Lov til) og besvare mig, om det ikke er utaaleligt, at jeg f: Ex: om Aftenen skulde kunde ved at see paa Barometret sige: Aha! i Morgen har Frue Scheele det paa, Frue Jagon det, Frue Hammerstein det. Gaaer det an! altsaa — men det er ret behageligt; Forandring med Hatte, med Trøier, med Tørklæder, med, med, med kunne ikkun en stor Deel af Ansigterne tillige forandres; det er en afgjort Sag, at det var fordeelagtigt. Uagtet det Fortrin, som Formiddagen almindeligviis har, var Eftermiddagen ret brav. Alle her værende Preussere gav en stor Thee dansant, for samtlige Herskaber, og de andre Bade Giæster, som komme i Cirkelen; det hele havde noget mere pompøst end de almindelige Théés, da alting var i fuld Puds, dog indskrænkes den beste Villie meget af den herværende Restaurateur, som er ussel, og uforskammet, thi han er ene. Salen var behængt med grønne Guirlander og om Aftenen decoreret med brændende Sole, Maaner og Stierner. Hvad jeg

¹⁾ Den Braunschweig-Lüneburgske Feltmarskal Johann Ludwig Greve af Wallmoden-Gimborn, f. 1736, † 1811, var fra 1799 til 1807 Formyndet for den umyndige Greve (senere Fyrste) Georg af Schaumburg-Lippe og Bückeberg. (Allg. Deutsche Biogr. XL, S. 756 ff.)

ikke kunde lide, vare de fordømte smaae Kurve, som hang i Opfæstningerne af Guirlanderne. Kurvene vare ikkun smaae, og Blomster vare der i dem; men Kurv er Kurv; ret en forbandet Decoration i en Sal, hvor der danses og hvor der er mange unge Mennesker, man kan jo tabe Couragen.

d. 26de Julii. Atter Løier — ja men først i Aften — imidlertid har jeg i Dag havt en behagelig Afvexling jeg har i mine Frietimer efter Indbydelse giort en meget skøn Spadseretour med JR: Kolderup til mit Favorit Sted: Bierget Deisteren, nogle flere gjorde Touren med og Tiden gik meget hurtig ved Discusser, især ved Sammenligninger, f: Ex: med Agerdyrkning, Vei Anlæg, og meere, som altid for os Danske er behageligst, da Fordelen stedse er paa vores Side. En Tysker, som var i Selskabet, kunde ikke lide det, og sagde til mig, han havde hørt der var megen Blæst i Kbhvn, jeg svarede: ja! altid med sydlige Vinde, og han taug. Denne var og den første, som lignede de Danske Tyskere, ellers leve Danske, Tyske, Russer her sammen i beste Forstaaelse, men kommer en Fransk, saa er han som Uglen imellem de andre Fugle. Den Humanitet, hvormed man her beegner hinanden er meget behagelig og kunde være en god Skole for mange især unge Mennesker, overhovedet maae jeg anmærke, at den velsignede Ungdom ikke agerer Drivhuus Mænd, men holder dem i tilbørlig Afstand, nu kan man ogsaa indvende, at de ikke her kan giøre Komplot og anmasse dem Tonen thi deres Antal er ubetydeligt; saa meget er vist, at Tonen taber ikke derved. Man vil vel troe, at jeg er partisk for det Fremmede, eller frygte, at jeg her bliver for got vant. Det første staaer man ingensteds mindre Fare for at blive end netop i fremmed Land, saa føler i det mindste jeg. Det andet, nu derfor er sørget. Hr. Prætorius er kommet her, og han er som de værste Matadorer hos os — det er meget sagt, men det er sandt, jeg kan bevise, hvad jeg skriver, men det er Synd for det gode Papiir og den kostbare Tid. Heute Abend: Grosse Oper, die Entführung aus dem Serail, Musik af Mozart. Nu ja, du gode Gud, man skal jo troe, hvad der staaer paa Prent, men stort har jeg ikke seet undtagen Madm^e Prima Donnas Mund, og Mo-

zarts Musik kunne jeg ikke høre end sige føle, begge Dele pleie ellers at følges ad, Serail? ja et Huus paa Façon som Brockens Bod, og nogle stygge Damer, som Pinsen [sic — skal vel være Prinsen] vist ikke tog imod. Entführungen gik omtrent som Skyerne i Eropolis, altsaa har vi applauderet ganske forskrækkeligt i Aften. Siden har Bülow og jeg spadseret i det klare Maaneskin, men hver tog ikke — sin; bliv ikke bange. Brev har jeg i Eftermiddag afsendt til min kiære Juliane.

d. 27de Julii. Dagen gaaer vi forbi, den er desuden som de Danske Vægtervers, altid eet og det samme. I Aften har Prins Heinrich af Preussen givet en stor Thee dansant, som var den brillanteste vi endnu har havt; her var ingen Kurve og ingen Maaner, men alting ret smagfuldt, Opvartningen og Belysningen meget god, den udmærkede sig desuden derved, at Dansen vedvarede til Kl: 11¹/₂ [hvilket er meget længe, Alleen var illumineret med Lamper, saavel som alle de Boutiker der grændse til begge Ender af Alleen. Hvad der især glædede mig, vare de mange velsignede Franske Damer, og blant disse Mdme Michaut, General Michauts¹⁾ Kone, frem for alle. At hun havde for en Tønde Guld Diamanter paa sig, brød jeg mig lidt om, uagtet det var et deiligt Syn, thi de vare anbragte med megen Smag, men hendes deilige Figur og nydelige Dragt overgik alt det skønne jeg hidtil har seet, og alle de andre deilige Franske Damer, som her vare. Alle Prinserne dansede med Mdme Michaut, som næsten kunde kaldes Festens Dronning, dog med al min Henrykkelse over de Franske Damer, triumferer jeg ogsaa her som Dansk, thi det er mere at være Dagenes end Dagens Dronning og det er vores Prinsesse Charlotte²⁾, hun har alles Hierter her, og jeg tvivler paa, at hun leverer det fulde Antal fra sig ved Afreisen. Medens Franske, Tydske og Danske dansede, spillede og spiiste i beste Forstaaelse i Bal Salen, sloges de

¹⁾ General Claude Ignace François Michaud, f. 1751, † 1835, havde navnlig udmærket sig under Feltoget ved Rhinen i 1795 (Nouvelle Biographie Générale XXXV, S. 327—28).

²⁾ Arveprinds Frederiks Datter Prinsesse Louise Charlotte, dengang knap 15 Aar gammel (se S. 2 Note 5).

Tydske Bønder og de Franske Domesticer drabeligt. Tilsidst maatte den Franske General og de Hessiske Soldater stifte Fred, men der vankede braadne Pander inden det blev ganske roeligt.

d. 28de Julii. Ungdommens Leder har i Formiddag havt en drøi Tour, thi Ferdinand, som endnu er syg, skal bades, og troe ikke, at der gives nogen Sygdom, som jo kan kureres ved det Nenndorffer Bad. Da den lille Herre har en Byld, som kaldes Villie, saa kostede det mig meget inden jeg fik ham dertil, men det lykkedes til fleres Forundring . . .

d. 29de Julii. Jeg har sku travlt i Dag; Prinsen giver i Morgen en Thee dansant, og jeg skal dertil udsætte al den passende Danske Musik som jeg kiender; dermed er jeg bleven færdig, men at faae det i Fingrene og Ørene paa Tysken, som troer, at det er Skit, fordi det er ikke Tysk, det kostede næsten hele Formiddagen. Jeg kom hiem og see! en Landsmand, ja det kan De troe, det er et vederqvægende Syn, naar man er i fremmed Land. Det var Neergaard, Veterinairen¹⁾, han var redet fra Göttingen (15 Tydske Miil) for at see Landsmænd. Vi har spadseret, og sladdret og spiist og drukkert med hinanden, og Timer gik som Minuter indtil Kl: 6, da gik vi begge, besiaelede af samme ædle Lue — Naa, naa, min Kone maa ikke blive bange for Luen — det var Patriotismen, og den drev os, — paa Komodie, for at see — den politiske Kandestøber af Holberg. O stakkels Holberg, den Operation var smertelig. Men hører og studser! Det er her et Syngestykke, Melodierne ere Gade Viser, desuden er indflikket en nye Person, en Advokat med Lommen fuld af moralske und erhabene Sententser. Spillet var ikke caricaturmessig, men som af Pesthuus Lemmer; vi applauderede, og skal til Straf derfor næste Gang have en stor Oper af Salieri²⁾. Siden vare Neergaard og jeg samlede indtil Kl: 12 i Aften . . .

¹⁾ Jens Veibel Neergaard, f. 1775, † 1864, opholdt sig fra 1803 til 1805 i Göttingen, hvor han tog Lægeexamen og den medicinske Doktorgrad og holdt Forelæsninger ved Universitetet. (Biogr. Lex. XII, S. 156 ff.)

²⁾ Antonio Salieri, italiensk Komponist, f. 1750, † 1825. (Fétis VII, S. 378 ff.)

Nenndorff.

d. 30te Julii. Foruden mit sædvanlige Formiddags Arbeide har jeg ogsaa været Musik Inspecteur ved den Danske Musik, som skal bruges i Eftermiddag. For Øieblikket havde dette just ikke nogen særdeles Interesse for mig, undtagen for saavidt den Danske Musik erindrede mig om mit Danske Hiem, det kiære Hiem; men en anden Tilbageerindring frembød sig fra det Aar, da jeg paa Fredensborg havde et lignende Arbeide, og denne var mig saare velkommen, i det jeg oversaae de for mig saa lykkelige og velsignede Følger af dette for Øieblikket ubetydelige Arbeide, dette gav ogsaa mere Liv i min Kommando i Formiddag, og selv den i Eftermiddag forestaaende Danske Fest underholdt og forøgede mit Sværmerie. Bülow havde megen Ære af sit Arrangement. Salen var meget smukt decoreret, Forfriskningerne anbragte i Løvhytter for Enden af Salen, og det hele meget stærk oplyst, hvad der altid er mig særdeles behageligt. Kl: 6 modtog alle de Danske ikke Fyrstelige, alle de Fyrstelige og Fornemme ved Indgangen til Salen, og den stolte Marsch af Lagertha¹⁾ skingrede dem imøde. Theen begyndte og nuancerede sig siden i alle Slags Forfriskninger. Kl: 8 begyndte Dansen og vedvarede indtil Kl: 12. Prinsen af Preussen og vores Landsmænd udmærkede dem, som gode Dansere, de fleeste andre gebærdede dem, som dem der vil declamere, førend de kan læse i en Bog. Franske vare her og, men ingen Damer, 4 af dem, Officierer, dansede en saakaldet Françoise med begge vores Prinsesser, en Frøken Hammerstein og en Frue Bodenhausen, det hele øvrige Selskab gjorde Kreds om dem, og vist fortrød ingen at have seet det; det var den yndigste og nydeligste Dans man kan see, hvor vore Prinsesser viiste dem paa en brilliant Maade. Uagtet den hele Aften havde noget meere end sædvanligt serieux da alting var saa pyntet, som man her maae være, saa gik Tiden ret behageligt. Ogsaa uden for Salen var alting om Aftenen ret smukt oplyst med Lamper. Neppe troer min Juliane, at Din

¹⁾ Ballet af Vincenzo Galeotti, f. 1733, † 1816, fra 1775 til sin Død Balletmester ved det Kgl. Theater. (Biogr. Lex. V, S. 544 ff.) Musiken af Claus Nielsen Schall, s. ovfr. S. 23 Note 2.

Skaal er drukket i Aften og det i selve Danse Salen i Champagne Punsch. Det gik til paa følgende Maade: Bülow kom hen til mig med Dit kiære Brev, da jeg just talte med to Bekiendtere af de herværende Bade Giæster, de paastode, at de kunde see paa mig, at Brevet var fra min Kone, og at jeg altsaa skulde læse det strax, de erkyndigede dem om Dit Befindende, gik til Buffetten, begiærte Champagne Punsch og vi tre: en Preussisk Hauptmann, en Hannoveransk Præst og en Dansk Naturforsker klinkede paa en velsignet Dansk Kiællings Velgaaende.

d. 31te Julii. Uagtet jeg følte et Slags Kald til at sove, saa maatte jeg dog, om jeg end vilde være ubadet, tidlig af Koien da Churfyrstinden reiste Kl: 7. Midt i Alleen gav hun Afskeeds Audience til alle dem, som vare presenterede for hende altsaa fik min Ringhed noget med. Jeg vil altid regne det for een af de meget behagelige Begivenheder i mit Liv, at jeg har seet og talt med denne F 5 værdige Datter. Kl: 7 reiste hun da, visseligen ledsaget af manges gode Ønsker. Enhver Bortreise af en Person, som baade har viist og vækket Interesse i Selskabet, efterlader altid en Tomhed og Ubestemthed hos de efterblivende, dette saaes ret tydeligen paa mange i Formiddag — den gik og i Eftermiddag kom man noget bedre i de gamle Spor . . .

d. 1ste August. En for mig meget behagelig Dag. Arve Prinsen havde indbudet Pr: af Preussen og endeel af de fornemste her værende Preussere til et Maaltid i Rehbürg, en Suurbønd, som ligger to Miile herfra. Vi kiørte dertil i 8 Vogne, Selskabet bestod af 26 Personer, hvis Navne ville være kiedsommelig at opregne. Da der skulde være en Dansk paa hver Vogn, saa fik jeg en Domherre v: Bodenhausen, en Frøken Steinberg, Oberstlieutenant Belau og den Franske Legations Secretair i Berlin St. Genet. At være vis a vis med en Domherre, moerede mig, men det havde nær kostet min Tunge, da han førend vi var ude af Nenndorff, begyndte at tale om Maden, som dog vel ikke var bestilt for tidlig, at den kunde bedærves paa Ilden; det var kort sagt en værdig Pendant til hiin i Milano, undtagen at han er ligesaa tynd som jeg, hvilket paa nærværende Tid er

meget sagt. Naar vi ændre squadronerede om Bonaparte, Damerne i Nenndorff og alskens andre Ting, saa blev han sit Thema troe, og kom stedse med en Antistrophe om Langkork, Burgogne, brun Suppe og Dyresteg; en sand Kontrast af ham, den Preussiske Oberstl: talte slet ikke om alle de Batailler hvor han har faaet sit hele Legeme saa forhugget og forskudt, at han ideligen maae lappe paa det, men havde nær faaet Domherren i Kalotten, da denne i et uventet Anfald af Vittighed, viiste ham, at han havde en Plet paa sin Vest, og uheldigviis pegede vel meget til venstre under Brystet, dog et: Herr! was meinen Sie damit: ydmydeligen besvaret med et: Aha? es ist ja nur eine Fliege, uagtet Pletten var der og blev der, gav Sagen en pudseerlig Vending, som Franskmanden greb og gjorde mange Løier med. Frøkenen koketterede ret nysselig med Egnen, og paa denne Maade gik Veien ret moersomt, uagtet den var over al Maade afskyelig, saa at vi vare 4 Timer om disse to Mile. Egnen hvorigiennem man kiørte derhen, er meget skøn, egentligen igiennem en meget stor Dal, omringet paa de tre Sider af Bierge, og mod Nord begrændset af det saakaldte Steinhuder Meer, i hvilket den føromtalte naragtige Fæstning ligger. I en Landsbye Altenhagen saae jeg første Gang Vinranker uden for hver Mands Dør, som beklædte hele Gavlen, og gav den deiligste Skygge for Vinduerne og over Indgangen. Viindruerne vare allerede saa store som graae Erter. Hele Veien til Rehburg gaaer op ad, og jo nærmere man kommer Stedet, jo skønnere bliver det med de meest romantiske Afvexlinger af Træer, Underskov nøgne Klippespidses og grønne Enge. Endelig kom vi der; hele Byen ligger paa en Plateau af Bierget under Kuppen eller den høieste Deel af samme . . . Omkring os, paa selve Bierg Toppen, vare Steenkuls Miner, ogsaa dem saae jeg, og befoer med Pr: Chr: een af dem; eet af mine ivrigste Ønsker fik jeg her opfyldt: at see et Bierg indvendig, dog da man her har Rigdom af Kul, arbeider man ikke dybt, altsaa ere Indretningerne og Maskinerne i høieste Grad simple, ikkun Abc af Bierg-Drivt. Desværre var Tiden her alt for kort og bestemt; Fra virkelig høi Aands Nydelse, maatte vi baade i intellectuel og physisk Forstand gaae

ned af Bierget til Middags Maden. Nu — op og ned er Veien to Gange — det giver det legemlige Menneske ogsaa Ret til at faae Stemme — det smagte got, og var det første taalelige Middags Maaltid jeg har faaet siden jeg var i Altona, uagtet jeg i denne Tid, da Pr: af Preussen og Chur Fyrstinden have været her, giver 4 $\frac{1}{2}$ for hvert Maaltid foruden Viin og Kaffe. Efter Maaltidet vare vi i Brønd Salen, hvor vi saae Giæsterne, omtrent 100, hvoriblant nogle ret artige Damer. Kl: 5 $\frac{1}{2}$ begav vi os paa Hiem Reisen, blev overfaldne, først af Bønder, som ganske alvorligen truede med Prygl, fordi vi kiørte en Vei, som ikke var alfare, og hvor vi slap med Penge, da Overmagten var paa Bøndernes Side, dernæst af et græsseligt Torden Veir, som ledsagede os lige til Nenndorff, og gjorde Veiene i den Grad slemme og farlige, at vi ikke kom hiem førend Kl: 11, men dog til vores egen Forundring, uden at vælte. Domherren troede ikke, at Guds Dom var paafærde; thi han sov efter sin mandige Strid ved Bordet.

den 2den August . . . Landsmandskabet begynder nu at trække herfra, Heinrich, Rantzau, Frue Søboetker ere allerede i nogle Dage borte. I Dag reiste Kolderups, men vi samles i Pymont, og det er mig ret kiært, thi jeg levede paa en behagelig Fod med dem . . . Arve Prinsen med Pr: af Preussen og hans Børn ere i Eftermiddag i Besøg hos den Feld Marskalkinde, som vandt den pletterede Sølv Maskine fra mig. Vi andre ere hiemme have Thee fumant i Aleen, thi de fleeste her ryge Tobak, og celebrere altsaa Prinsernes Fraværelse i Røg og Damp . . .

d. 3die August. Endeligen har jeg i Dag bragt det saavidt, at jeg kan gaae lidet, men ikkun saare lidet med Ferdinand, hans Svaghed har berøvet mig mange Fornøielser, og forstyrrer mange smaae Planer, som jeg havde lagt, saaledes er her mange Egne i Nærheden, som jeg ikke faaer at see, blot fordi jeg hver Dag er bundet til ham — endog min Tour til Hannover vil vanskelig gaae for sig, da den udfordrer en heel Dag. Hertil kommer endnu den lille Persons Opførsel, som er saaledes, at neppe nogen vilde troe Fortællingen derom, og jeg med Hensyn

paa Fremtiden maae aldeles forandre mine Planer, dersom jeg vil vedligeholde Resten af mit Humeur og min Helbred. Vidtløvtig kan jeg ikke for Øieblikket udvikle dette, men jeg vilde blot berøre det, da de Erfaringer jeg i denne Henseende har samlet ere saa mange og saa betydelige, at jeg allerede er dreiet om i en anden Gade; om jeg kommer igiennem den, vil Tiden vise. Gud forlade de Mennesker, til hvis Opsyn dette Barn hidtil har været betroet!¹⁾ Nu til Dagens Historie. En stor Kaffee, som i Formiddag er givet af en Frue Scheele har beroliget alle dem, som sukke over Mangel paa Tidsfordriv; da hun er eller rettere vil være Badets Dronning, saa var denne Kaffe meget i Øine faldende, men forekom mig, som en Fløiels Kiøle med Manschesters Rygstykker . . .

d. 4de August. Prinsen af Preussen er i Dag Morges afreist, man siger: han kommer til Pymont, hvilket ogsaa er at formode efter den paagieldende Sags nuværende Stilling, da intet er afgjort imellem Hoved Personerne . . . Til Middag gav Prinsen aabent Taffel for alle de presenterte — — —²⁾ le Brøndgiæster, Vi vare et lille Bord paa 160 Kouverts og det gik saa lystigt, som det kunde . . .

d. 5te August. Jeg kom ikke til Hannover, det skulde skeet i Dag, men Veiret blev saa overordentlig afskyeligt, at jeg vovede min Helbred og den har jeg meget kjerere end hele Keiserdømmet Frankrig og alle botaniske Haver i Verden, derimod gik jeg i Kirke og fortrød det ikke, Præsten gav os en fornuftig Præken, og Psalmerne vare ikke slette, i øvrigt var saare liden Forskiel mellem vores og deres Gudstieneste, ikkun Altergangen er ganske forskiellig fra vores. Jeg har her gjort Bekiendtskab med flere Præster, og finder dem ikke lærdere end vores, det kan jeg desuden ikke bedømme, men mere passende til den øvrige Verden, og uden den geistlige Hovmod, som saa omhyggeligen vedligeholdes hos os. Til Middag vare endeel Fremmede hos Arve

¹⁾ I Forbindelse med disse Udtalelser vedføjes som Tillæg en Erklæring, som H. S. Holten under 21de December 1805 — 14 Dage efter Arveprins Frederiks Død, 9 Dage før sin egen Død — har afgivet til Kronprins Frederik.

²⁾ Papiret iturevet.

Prinsen og jeg var nu atter i Knibe, thi Bülow havde taget Plads imellem Damerne, altsaa maatte Harboe og jeg lægge for, dog bilder jeg mig ind, at jeg gjorde mine Sager saa got, at ikke Svigerinde Hanne ville leet af mig. Hvem veed hvortil Familien endnu kan bruge mig, inden jeg gaaer til de evige Boliger . . .

Pyrmont.

d. 6te August. Indpakning, Drikke Penge o: s: v: var allerede besørget i Gaar, altsaa stod ikkun tilbage at tage Afskeed; dette skeer her, som ved alle Badene, paa en meget nem Maade; man gaaer i Alleen, complimenterer alle sine Bekiendtere og bukker for de andre. Paa denne Maade gik Tiden for mig, som for alle de andre fra Kl: 6^{1/2} indtil 8, da vi kiørte bort. Der passerede nu dette Sted, denne Egn, disse Mennesker forbi mine legemlige og aandelige Øine, som en Forestilling i en *Laterna magica*, dette er for mig det ubehagelige, det qvæler Deeltagelsen og giver Øvelse i det man aldrig burde erhverve sig Færdighed, at forlade Mennesker, som om det var et Fyrværkerie. Nogle Mennesker fandt jeg i Nenndorff, hvis Bekiendtskab var mig kiært, og endeel af dem seer jeg endnu engang her, i øvrigt vil Nenndorff ikke være et af de Steder, som jeg fortrinligen vil erindre mig i Fremtiden, dog er det en afgiort Sag, at det havde blevet mig meget interessantere, dersom Ferdinand ikke uheldigviis var blevet syg, og jeg derved næsten fængslet til Værelset . . . Endelig naaede vi Hameln en Hannoversk Grændsefæstning ved Weser Floden. Arve Prinsen blev modtaget med al militær Pomp af de Franske; Chasseurs a cheval eskorterede og de skønne Grenaderer paraderede. Hele General Staben og øvrige commanderende Officierer vare til Cour, og derefter var en meget brillant og god Frokost, som Arve Prinsen gav. Under Frokosten var Musik af de Franske, den var endnu skønnere end de i Haarbürg, men hvad der var mig paafaldende, var at enhver Fransk Oboist havde en Hannoveraner til at holde sine Noder; det kan vel omtrent i et kort men kiernefuldt Udtoq være Hannovers Historie for det sidste Aar. Vi gik til Fods igiennem Staden til Weseren, hvor vi skulde over paa en Pram, som den

ved Jægerspriis. Eskorte af Gens d'armes og Chasseurs fulgte over og geleidede Prinsen forbi Fortet St. Georg. Dette maa sees, i det mindste i Kobber, thi det lader sig vanskeligen beskrive; ikkun saameget, det ligger paa et himmelhøit Bierg. Pr: Christian og jeg besteg Bierget, imedens de andre puslede dem til videre Afreise; — men havde jeg endog det hele Chinesiske Alphabet til Afbenyttelse saa vilde det være mig umuligt, at beskrive hvad jeg her saae. Fæstnings Værkerne kan jeg ikke bedømme, de interessere mig heller ikke, men de vare vel vedligeholdte og kunne bestryge Hameln, hele Egnen og alle omliggende mindre Bierge, men Egnen, Beliggenheden, Udsigten — den er uudtømmelig skøn. Faaer jeg Raad dertil, skal jeg bringe de meget rigtige illuminerede Prospector af disse Steder hiem med mig. Fæstningen saae jeg ikke, thi Prinsen saae den forrige Aar, desuden maae man ikke som Fremmed komme ind, uden med den kommanderende Generals Tilladelse, og denne — hans Navn er Grandjean¹⁾ — var just fraværende. En Time gik med at krybe op og ned, uagtet vi ilede saameget som muligt, og denne Time gik alt for hurtigt . . . Hameln og Fort St. Georg vil blive mig i uforglemmelig Erindring for dets prægtige Beliggenhed, som Altona for dets yndige Egne. Igiennem ligesaa skønne Egne, som dem vi i Formiddag forlod, kom vi Eftermiddag Kl: 6¹/₂ til Pymont. Vi bleve vel modtagne og godt indlogerede, alle i eet Huus, hvilket er særdeles beqvemt . . . Alle de herværende Danske gjorde deres Opvartning for Arve Prinsen; de ere endda ikke saa faae, thi foruden de fleeste af dem, som vare i Nenndorff er her: Moltkes fra Norge²⁾, Cay Reventlow og Frue³⁾, Frue Schimmelmänn fra Holsteen⁴⁾, Ro-

¹⁾ Nævnes ikke i Biogr. Univ. Gén.

²⁾ Grev Gebhard Moltke til Glorup m. m. (fra 1843 Moltke-Hvitfeldt) f. 1764, † 1851, var fra 1802 til 1809 Stiftamtmand over Akershus Stift og Amtmand over Akershus Amt. Hans 2den Hustru, som her omtales, var Bertha Sophie, f. Bille-Brahe, f. 1775, † 1833. (Biogr. Lex. XI, S. 434).

³⁾ Den senere Statsminister Grev Cai Friederich Reventlow til Altenhof m. m., f. 1753, † 1834, og hans 2den Hustru Emilie Louise, f. Comtesse Bernstorff, f. 1776, † 1855 (Biogr. Lex. XIV, S. 24 ff.).

⁴⁾ Grevinde Magdalene Charlotte Hedevig Schimmelmänn, f. Schubart, f. 1757, † 1816, Statsminister H. E. Schimmelmännns 2den Hustru. (Biogr. Lex. XV, S. 139—40).

senkrands¹⁾ og Knuth fra Lolland²⁾ . . . Dagen og Aftenen har jeg endt med at gjøre et meget godt Maaltid.

d. 7de August. Jeg begyndte min første Morgen i Pymont, som det sig hør og bør, med at drikke Brønden; . . . I en Time drev jeg dette Væsen, derpaa gik jeg hiem, hvilket er saa langt, som en Gades Brede, thi jeg staaer i mine Vinduer og seer Brønden — og nu kom det beste, som ogsaa hører til Diæten og Kuren — Kaffee kogt i Pyrmonter Vand. Der er begaaet saa mange topmaalte Narrestreger, især af de sindige og kloge Engellændere, men jeg undrer mig virkeligen, at ingen af denne frie og beskedne Nation er faldet paa at reise hertil for at drikke Kaffee; thi den overgaaer al anden Kaffee, det er det meest oplivende, man kan tænke — jeg skal da ogsaa, saalænge jeg er her oplive mig dermed hver Morgen. Imedens Ferdinand kørte med sin Fader, besøgte jeg Kolderups, og gik derpaa i Alleen, hvor alle vare beskæftigede med den vigtige Nyhed om Prinsessens Forlovelse med Pr: af Preussen. Det er synderligt, men det er sandt, at denne Begivenhed giver os herværende Danske en Celebritet, i det mindste for Øieblikket, som langt fra ikke er ubehageligt; hvem veed, om ikke heraf engang kan følge en Tour til Berlin? . . .

d. 8de August . . . Blant de Mærkværdigheder, som findes her er den General Blücher, som jeg allerede har skrevet om fra Nenndorff, denne Mand har vundet 20,000 rdl. her i Sommer, men er idag kommet saavidt, at han ikke aleene har tabt dem alle, men for at kunne spille fremdeles, har han allerede solgt et Par af sine Heste; samme agtværdige Person, har Kone og Børn, mere behøver jeg ikke at tilføie, for at bestemme mine Tanker om ham. I Formiddag har Ferdinand begyndt at bruge Brønden, jeg maae altsaa gaae med ham; meget er derved ikke

¹⁾ Den senere Statsminister Niels Rosenkrantz, f. 1757, † 1824, var i Februar 1804 rappelleret fra sin Post som Gesandt i St. Petersborg, hvilken han allerede i Oktober 1803 af Sundhedshensyn havde maatte forlade; først i 1808 blev han Gesandt i Berlin; det er da rimeligt, at det er ham, der her omtales. (Biogr. Lex. XIV, S. 267 ff.).

²⁾ Formodentlig Grev Frederik Knuth, f. 1760, † 1818, som i 1802 havde overtaget Grevskabet Knuthenborg. (Biogr. Lex. IX, S. 299).

tabt, thi Veiret er saa ustadigt, at man ikke kan tænke paa store Tourer. I Aften atter Komædie, en italiensk Oversættelse ved Navn Amerikaneren. Stykket er meget smukt og interessant, enhver af de rollehavende spillede godt, og nogle fortreffeligt, men blant dem alle, især en Mme Brede, som havde en munter Elskerinde Rolle. Med al den Partiskhed, som jeg føler for alt, hvad der er Dansk, tør jeg dristigen paastaae, at der aldrig er givet nogen Rolle med den Grace, og til den høie Grad af Fuldkommenhed i dette Fag paa det danske Theater; at denne Kunstnerinde i denne Rolle er uopnaelig, tør jeg ikke sige, thi det kan jeg ikke bevise, men at hun er uovergaaelig, det siger min Følelse mig paa det meest bestemte. Expositions Scenen, hvor Amerikaneren, ogsaa en fortreffelig Skuespiller, erklærer sig for hende, var det skønneste, jeg i den Art har seet, og vil blive mig uforglemmelig, saalænge jeg beholder Interesse for Skuespilkonsten. Hvorledes ser hun ud? raaber Moder, Kone, Søstre og alle de Læserinder af mine Bagateller, som jeg smigrer mig med at have; saa vil vi siden tale noget om hans Upartiskhed, min kiære Ven! Ja, jeg vilde ønske — dog det var et syndigt Ønske — jeg vilde ønske, at hun var hæsliq — ja hæsliq — thi nu er man i Stand til at troe jeg roser Spillet for Personen. Es sey — hun er deilig! en Figur som Mme Heger¹⁾ NB. førend hun blev givt, et Ansigt som en forklaret Engel, og et Par Øine, som sige overmaade meget, dertil en Anstand, som er fortreffelig, og en Stemme, som ganske smelter det skarpe og haarde tyske Sprog. Jeg faaer vist Leilighed til at see hende oftere, og skal ikke glemme, at give min endelige Dom over alt hvad jeg [har] seet af hende. Slet kan hun ikke spille, det er aldeles umuligt. Jeg har i Dag sendt min gode Juliane et Brev, tilligemed et til Nicolai²⁾. See det er min Dags Nyheder.

d. 9de August. Atter i Dag har jeg seet noget, som jeg aldrig saaer før, og jeg haaber og ønsker, at det fremdeles ofte

¹⁾ Kgl. Skuespillerinde Ellen Marie Heger f. Smidth, f. 1774, † 1842 (Biogr. Lex. VII, S. 213—14).

²⁾ H. S. Holtens Broder Nicolay Abraham Holten, f. ²⁷/₈ 1775, † ¹²/₅ 1850 som Direktør for Øresunds Toldkammer (Biogr. Lex. VIII, S. 66—67).

vil gaae mig saaledes. Efterat Brønd Drikken, Kaffe Drikken o: s: v: var med sædvanligt Held tilendebragt, gik jeg med Ferdinand og nogle flere Danske og Tyske Drengene til Lüde¹⁾, en Kiøbstæd $\frac{1}{2}$ Miil herfra, for at see et Munkekloster. Munkene ere Franciskaner, Barfødder og leve — saa sagde de — af at betle, men deres trinde Ansigter og Maver sagde mig, at dette Liv maae ikke være saa slet for en Munk. Vi bleve meget artig modtagne, jeg sagde strax, at vi vare Danske Reisende, som ønskede at see Indretningerne i et katholsk Kloster, hvorpaa vi bleve førte i Priorens Celle, Værelset var 8 Skridt langt og 4 Skr: bredt, Ameublementet var et lille Alter med Crucifix, nogle faae Bøger, to Træstole, en Brix uden Matras blot med et Haardække, som i øvrigt faldt mig i Øinene, fordi den var saa bred, endelig stod i Vinduerne et Opsats med nogle meget skønne Nelliker. Fra ham og med ham og nogle flere Munke gik vi i Refectorium, hvor disse rige Betlere spise, de indbød os til Middag, men vi maatte undskylde os, i dette Værelse var intet mærkværdigt, derfra gik vi i Haven, hvor man kunde see at de hellige Fædre forstaae at gjøre sig Livet behageligt; alt det, som hører til Æde Departementet, stod særdeles frodigt og hver Munks Deel af Haven var garneret med et Blomsterbeed, hvori jeg saae de skønneste Blomster. Hele Haven var omgivet med flere Rader Frugttræer, de allerfleste vare Æbler, de andre Kirsebær, saa her var for Øieblikket intet for Smagen, men desmere for Øiet, thi alle Træerne bugnede af de beste Arter af Æbler; det vilde om tre Uger være Umage værd at visitere i denne Have. Endelig bleve vi førte i Kirken; den er lys og smuk, Høi Alteret prægtigt, det hele, som vanskelig lader sig beskrive, har et meget imponerende Udseende, de mange smaae Altere, gode Malerier paa Væggene, giver et majestætisk Udseende; som ikke afbrydes ved de mange Flueskabe, hvormed vore Kirker ere prydede. Orgelet er ganske nyt, det gamle var ubrugeligt og en tysk Rigs Greve, som mistede sin Kone i Pymont, hvor hun dansede sig ihjel, har givet det nye, for at der skal læses Siælemesse. Jeg

¹⁾ Stedets Navn skrives nu Lügde, men udtales Lüde (Bådeker).

havde allerede talt med Pater Prioren om den katolske Kirke Musik, og da han ved den Leilighed hørte, at jeg var Elsker af Musik, skulde vi paa Orgelet, han bad mig at spille Dansk Musik; jeg, som vilde blive i Kostumet, spille en Choral af Schultzes Hymne, men Manden vilde ogsaa høre Kammer Musik, og jeg opvartede med Vielses Adagien af Lagertha, han fandt den deilig, og jeg maatte love ham den. Nu kom H: Høiærværdighed selv, spille ikke meget bedre end jeg — men giæt hvad han spille — Et Nummer af Zauber Flöte: In diesen heiligen Hallen; som han sang tillige med en Stemme, der fortryllede mig, det var den behageligste Bas Stemme jeg har hørt. Nu var Spøget forbi, thi Pater Organisten var kaldet — denne kom, greb strax i det fulde Værk, fantaserede med afvejlende Stemmer alt i Kirke Stilen, og det med Kunst og Ynde som en Italiener, med Kraft som en Tysker og med Fyrighed som en Franskmand. Han glædede mig omtrent i 20 Minuter — —¹⁾ høie Aands Nydelse. Vores Tid var desværre udrunden, vi maatte gaae, men jeg kommer vist — —¹⁾ Hiem Veien var behagelig. Det øvrige af Dagen er gaaet paa sædvanlig Maade; I Aften har jeg seet Kotzebues berygtede Stykke: Die Hussiten vor Naumburg; jeg fortrød, at jeg saa det, thi det blev spillet got, og — —¹⁾ endnu stærkere end Johanna Montfaucon og Octavia. Jeg beklager de Mennesker, som behøve slige Træk Plastere for at vække deres Følelse; Moraliteten vinder vist ikke ved slige Stykker, ligesaa lidet som ved Henrettelser, og Forstanden — ja den har i Almindelighed Ferier ved Hr von Kotzebues Finger Producter.

d. 10de August. Formiddagen, den første smukke Dag, vi har havt her, har jeg tilbragt, med at besøge nogle mærkelige Steder her i Nærheden, som have fysikalske Mærkeligheder, blant andre en Hule, som udstøder Svovel-Dampe, undertiden i den Mængde at Fugle, som flyve der ned qvæles; i Dag vare de neppe mærkelige; for nogle Aar siden, dræbtes her 3 Mennesker af Uvidenhed, de havde formodentlig søgt Skygge her for Middags Solen. Efter Taffelet gik en Montgolfiere i Luften,

¹⁾ nogle Ord udslettede af Oblaten.

det var den største jeg endnu har seet, gik meget høit, og er endnu ikke fundet. En Kat var med i en lille Gondol; ved en mekanisk Indretning gik Gondolen løs, da Ballonen var steget lige i Veiret, den med Katten faldt ned, men ved Hielp af Faldskiermen vare begge ubeskadigede. Katten fik under megen Jubel sin Frihed — og Publikum gik i Komodie, for at see Epigrammet, det bliver i det hele givet bedre hos os, fornemmelig Hippeldans, men Mme Brede var Friderike og spillede lige saa fortreffeligt, som sidst, den Naivetet og Natur hvormed hun giver sine Roller, er beundringsværdig . . .

Pyrmont.

d. 11te August . . .

d. 12te August . . . Siden efter gik jeg med Arve Pr., Ferdinand og Malling i Qvækerkirken, som ligger tæt ved Pyrmont, langt fra Qvækerbyen; Gud veed hvorfor. Der vare foruden os, mange af Brøndgiæsterne — en Time sad vi der, uden at et Menneske gav en Lyd af sig. Qvækerne med Hattene ned i Øinene, deres Koner med tillukte Øine — alle ubevægelige, som i den dybeste Søvn. Endelig foer een op paa en Talerstoel, og holdt en Straffe Prædiken for Verdens Børn, saa det ringede om vores Øren, det varede i $\frac{3}{4}$ Time og bar umiskienkelig Præg af en uforberedt Taler, men ogsaa af et varmt Hierte. Taleren var en Smed, efter ham kom en anden — en Væver — ja ikke aleene en Linned Væver, men ogsaa en Ordvæver, han forklarede os paa sin Maade hvad Igienfødelse var — men var heldigviis færdig i $\frac{1}{4}$ Time — og nu var alting forbi. Ingen Sang — Huset udvendig og indvendig uden alle Prydelser, blot med Bænke, og et tre Trin forhøiet Sted, for Taleren, som er den, der i Øieblikket faaer Aandens Indskydelse . . . Mændenes, som Konernes Dragt er meget simpel, brunt Klæde for Mændene, Kaschmir, Silke eller Stof for Konerne, men uden al Prydelse. Deres Maade at dyrke Gud paa, finder aldeles ikke mit Bifald, men deres borgerlige, saavel som deres huuslige Forhold skal være fortreffeligt, ogsaa tillægger man dem megen Duelighed til at omgaaes og bedømme Mennesker, hvilket er begribeligt, da deres

Dybsindighed og uafbrudte Grublen over den menneskelige Natur, giver dem Rigdom af Synspunkter, Fasthed i deres Fremgang . . .

d. 13de August. Vores Kron Printses Hurtighed i at besvare Arve Pr: Brev angaaende Mariagen har ogsaa skaffet mig en Fornøielse, thi ved den Leilighed fik jeg atter i Aftes et Brev fra min gode Juliane tilligemed den store Memorial fra Sommer og det Tyske Brev, alle disse Ting skal til sin Tid blive expederede. Til Churfyrstinden er i Dag sendt Courreer, og man venter, at hun kommer hertil, for at bivaane Declarationen, som skal gaae for sig inden Afreisen herfra. I Formiddag har jeg med Prins Ferdinand beseet et Salt Værk, som ligger en halv Fierding Vei fra Pymont . . . Veiret har idag været meget deiligt, og jeg havde i Eftermiddag Besøg af — en Munk fra Lüde, som indbød mig til at bivaane Mariæ Himmelfarts Fest i Morgen¹⁾, han drak Kaffee hos mig, og vi skiltes meget venskabelig ad, uagtet vi disputerede drabelig om Buonaparte, som han forsvarede drabeligen. I Aften har jeg seet Camilla en Oper, som ikke moerede mig meget, uagtet der var Spektakel nok i den, men deels var den mig for bizar, dels blev den ikke udført paa det allerbeste.

d. 14de August. I een af de deiligste Morgener, som vi endnu have havt paa den hele Reise gik jeg til Lüde for at see en complet Kontrast af den Gudstieneste, jeg bivaanede i Søndags. Kl. 7^{1/2} var jeg i Klosterkirken hvor jeg som indbuden fik en ypperlig Plads i Choret ligefor Høi Altaret. Naturligviis nødte denne Høflighed til at vise Opmærksomhed ved alle de Devotions Tegn, som den hele Forsamling af Katoliker udviiste, og jeg agerede efter Evne med, hvorfor jeg siden vandt en Compliment af Pater Prioren. Først blev læst en Messe, derefter blev Mariæ Billedet frembaaret paa Høi Altaret af Munkene, under Musik fra Orgelet. Nu begyndte Høi Messen under Ringning af alle Klokker i Klosteret og Byens Kirke²⁾. Mariæ Billedet, som var saa stort som et nyfødt Barn, og prægtigt men

¹⁾ Mariæ Himmelfarts Fest (assumptio beatæ virginis) fejres den 15de August, muligvis er her en fejl Datering i dette og det næste Stykke.

²⁾ St. Kilians Kirke, romansk Kirke med gamle Vægmalerier.

dumt pyntet, blev besprængt med Vie Vand. Derefter en lang latinsk Messe og imedens denne blev siungen, rygede Chor Drenge omkring i hele Choret, derpaa atter Musik, hvorefter det Allerselligste blev fremstillet, det bestaaer i en stor lueforyldt Kalk med et Laag over, hvorpaa en stor forgyldt Glorie. I det Øieblik den fungerende Munk fremviiste det, styrtede hele Menigheden paa Knæe, og jeg med. Præsten communicerede derefter, med Ansigtet mod Altaret, tog derpaa et stort Crucifix i Haanden, vendte sig til Meenigheden, læste atter en Messe, og velsignede den hele Menighed, som nu atter knælede med nedbøiede Hoveder. Nu begyndte Processionen: Mariæ Billedet blev sadt paa noget, som lignede en Palankin, der blev baaret af fire Byens Damer, klædte i sort, i øvrigt meget prægtige, med store Diademer paa Haaret, hver af disse var igjen assisteret af en Dame, ligeledes sort, men ikke saa brillant; paa et par af disse Damer kunde man uagtet deres hellige Forretning grandgiveligen see at de havde hiemme her paa Jorden. Paa hver Side af Mariæ Throne gik 4 Welt Priester (Geistlige, som ikke ere Munke). Allererst gik en Munk med en stor Fane, hvorpaa Mariæ Billedet var malet, derefter syngende Chordrenge, saa Munke med et stort Crucifix, derpaa Byens Magistrat i deres gamle Tyske Ornat, efter dem en Mester af hvert Laug i Byen, alle sorte. Nu atter en Trup Chordrenge med Røgelsekar som de svingede, disse vare anførte af en Munk, som bestænkede alle omkringgaaende med Vie Vand, herpaa fulgte dette Allerselligste baaret høit i Veiret med begge Hænder af Pater Prioren omringet af Munke og strax efter disse kom Mariæ Billedet med sin Suite og efter dette en stor Mængde af Byens Folk af begge Kjøen alle i stor Stads. Toget gik igiennem hele Byen, forbi begge Sognekirkerne, og var geleidet af en stor Mængde Mennesker. Det hele havde et meget høitideligt Udseende, uagtet det skal efter Munkenes eget Sigende være usselt imod de Processioner som holdes i de store katolske Stæder. Meget hæves den hele Ceremonie, ved den Værdighed og Anstand, hvormed alle de Geistlige forrette endog de mindste af de tilhørende Ceremonier. Jeg kunde ikkun følge Processionen kort, thi jeg skulde

tilbage til Pymont. Kl: 10 $\frac{1}{2}$ var jeg her igien. I Aften først seet Apothekeren og Doctoren, som blev givet ret got, derefter gik jeg med et lille Selskab paa Kaffehuset, hvor vi drak et godt Glas Hochheimer discurerede, politiserede og moerede os ret got til Klokken var henimod 12. Dann zu Bette.

d. 16de August . . . Mine Formiddage sukker jeg ofte over, naar jeg tænker mig, hvorledes jeg kunde anvende dem, dersom jeg ikke bestandig skulde passe paa Ferdinand; noget bedre gaaer det dog nu, da han er saa vel at han kan gaae, men endda er man indskrænket baade med Tid og Vei, da han ikke kan taale at gaae langt eller i stærk Varme, dog, Helbred kan man ikke give sig, men berøve sig; det øvrige har jeg talt meget bestemt og alvorligt om, Tiden vil vise, om det virker. I Eftermiddag er kommet en Feldtjæger fra Kongen af Preussen med Brev til Arve Prinsen, og i Aften kommer Chur Fyrstinden, uagtet hendes store Angst for at kiøre, som forøges derved at Veiene hertil fra Cassel ere meget slette, men hun har en Dyd, som er sielden især blant Fyrstelige, hun glemmer sig selv for andre; hendes Kierlighed til Arve Prinsen og hans Børn er det umiskieligste Beviis paa hendes ædle Hierte . . . Kl: 9 i Aften ankom Chur Fyrstinden efter at have udstaaet meget paa Reisen at Torden, som stak Ild paa en Bondebye i det hun var kiørt igiennem den. Hun befandt sig dog vel, og blev modtaget med megen Glæde af hendes Familie. Hendes Ophold bliver ikkun for nogle faae Dage.

d. 17de August. Uagtet det afskyelige Veir, har jeg benyttet mig af nogle Frietimer, som Chur Fyrstindens Nærværelse har forskaffet mig, og atter klattret paa Biergene. I Eftermiddag har jeg været til Thee hos Kolderups med Ferdinand, og derefter igien i Komodie, hvor jeg saae et meget maadeligt Stykke, der Jurist und der Bauer, men det blev spillet meget got, og derved slap det igiennem. Paa Mandag skal Mariagen declareres, og da skal her være stor Stads, paa Tirsdag reiser Chur Fyrstinden og paa Onsdag Arveprinsen. Vi kommer ikke til Kassel, men nu gaaer det da tilbage henimod vort Hiem, til Meklenborg, hvor vi omtrent bliver i 14 Dage . . . (Sluttet).